

MEĐUGENERACIJSKA RAZMENA U REPUBLICI SRBIJI

Milutin Vračević, Nataša Todorović,
Gradimir Zajić, Lidija Kuzmanov

Република Србија
КАБИНЕТ МИНИСТРА БЕЗ ПОРТФЕЉА
ЗАДУЖЕНОГ ЗА ДЕМОГРАФИЈУ И
ПОПУЛАЦИОНУ ПОЛИТИКУ

Црвени крст Србије
Red Cross of Serbia

1876

MEĐUGENERACIJSKA RAZMENA U REPUBLICI SRBIJI

**Milutin Vračević, Nataša Todorović,
Gradimir Zajić, Lidija Kuzmanov**

Ovaj projekat realizovan je uz podršku Kabineta ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku.

Međugeneracijska razmena u Republici Srbiji

Izdavač: Crveni krst Srbije
Simina 19, 11000 Beograd
Tel/fax: 011/30-32-125
e-mail: serbia@redcross.org.rs
www.redcross.org.rs

Za izdavača: Ljubomir Miladinović

Autor/i: Milutin Vračević, Nataša Todorović, Gradimir Zajić, Lidija Kuzmanov

Lektura i korektura: Danijela Ristovski

Priprema za štampu i dizajn korica: Imprimatur

Štampa: Crveni krst Voždovac

Tiraž: 300

ISBN: 978-86-80205-70-0

Beograd, mart 2019.

**CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd**

316.644-053.6/.9:316.7(497.11)

316.66-053.88(497.11)

159.922.63(497.11)

316.351-053.88(497.11)

MEDUGENERACIJSKA razmena u Republici Srbiji /
Milutin Vračević... [et al.]. - Beograd : Crveni krst Srbije, 2019
(Beograd : Crveni krst Voždovac). - 74 str. : tabele ; 24 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-80205-70-0

1. Врачевић, Милутин, 1971- [аутор]
а) Међугенерациски односи -- Србија
б) Старење -- Социолошки аспект -- Србија

COBISS.SR-ID 275306252

SADRŽAJ

Uvod	7
Međugeneracijska solidarnost u XXI veku	17
Kontekst u Republici Srbiji – demografske i socio-ekonomske prilike.....	19
Međugeneracijska razmena u Republici Srbiji – rezultati istraživanja	23
1. Učešće u međugeneracijskoj razmeni.....	26
2. Pomoć i podrška u svakodnevnom životu	28
<i>Kućni poslovi</i>	29
<i>Poslovi oko kuće</i>	30
<i>Transport i kupovina</i>	31
<i>Lična/direktna pomoć</i>	32
<i>Briga za decu - čuvanje dece</i>	33
<i>Pružaoци pomoći</i>	34
3. Finansijska razmena.....	35
3.1. Primanje finansijske pomoći i poklona.....	35
<i>Modaliteti finansijske razmene</i>	36
<i>Modaliteti primanja po generacijama</i>	37
3.2. Davanje finansijske pomoći i poklona.....	39
<i>Modaliteti davanja finansijske pomoći i poklona</i>	39
<i>Modaliteti davanja po generacijama</i>	39
4. Socijalna podrška	41
<i>Lični kontakti</i>	42
<i>Osećaj bliskosti</i>	44
<i>Međugeneracijski odnosi</i>	45
<i>Karakteristike međugeneracijske razmene</i>	46
<i>Obim međugeneracijske razmene</i>	47
<i>Monetizacija međugeneracijske razmene</i>	50
Zaključci	53
Preporuke	54
Upitnik.....	57

„Svaki drugi dan odlazim kod roditelja, kupim im šta treba, gledam TV sa tatom, pričamo o dnevnoj politici i takmičimo se u slagalici. Mami sam otvorila Facebook nalog, pa se ona na taj način socijalno uključuje. Ja imam i sestru. Kada odlazimo kod roditelja uvek odlazi jedna. Komšijski odnosi nisu razvijeni, službe ne postoje, pa mi odlazimo svakoga dana. Provedem oko sat vremena kod njih. Put do tamo ne računam, pošto živimo blizu.“

(Osoba srednje generacije, fokus grupa Beograd)

„Čini mi se da svi mi pomažemo u čuvanju unuka, to je nešto što se posmatra kao naša obaveza.“

(Starija osoba, fokus grupa Indija)

„Stariji pomažu oko kuvanja, nabavke namirnica i pružanju različitih usluga.“

(Starija osoba, fokus grupa Novi Sad)

“Potrebno je uticati na promenu vrednosti. Jer prema vrednostima se oblikuje ekonomija, a u odnosu na ekonomiju i sistem podrške.”

(Mlađa osoba, fokus grupa Kragujevac)

Uvod

Kada govorimo o međugeneracijskoj solidarnosti i razmeni potrebno je imati u vidu sledeće trendove:

- Demografsko starenje znači da u populaciji ima sve više starijih osoba i da potrebe za negom proporcionalno rastu, a da smanjenje udela mlađih osoba u populaciji znači da ima manje onih koji negu mogu da pruže;
- Sa godinama života raste i rizik od invaliditeta, koji je, pogotovo kod „starijih starijih“ (onih preko 80 godina) najčešće posledica hroničnih nezaraznih bolesti, a koji takođe uvećava potrebu za negom;
- Migratorni trendovi smanjuju kapacitete za pružanje nege: iz država regiona i Istočne Evrope veliki broj radno sposobnog stanovništva migrira u države Zapadne Evrope, a među njima je znatan broj profesionalnih pružalaca nege čije su usluge bolje plaćene u tim državama. Takođe, unutrašnji migratorni trendovi i trend urbanizacije kao rezultat imaju da veliki broj mlađe populacije odlazi iz ruralnih u urbane oblasti, ostavljajući starije na selu bez podrške i pristupa uslugama.

Demografske promene i starenje populacije su globalni fenomen. Procene su da će u Evropi, kontinentu sa najstarijom populacijom na planeti, do 2050. godine svaki drugi stanovnik imati 50 ili više godina, a da će broj starijih od osamdeset godina dosegnuti 10% populacije.¹ To će usloviti i veću potrebu za podrškom u dnevnim aktivnostima jer će porasti udeo osoba sa funkcionalnim zavisnostima i hroničnim oboljenjima. Ne treba zapostaviti ni mentalno zdravlje koje je još jedan od značajnih faktora funkcionalne zavisnosti – očekuje se da će se broj od 5,4 miliona osoba koje u ovom trenutku imaju dijagnozu demencije, do 2030. godine porasti: dvostruko u zapadnoj i trostruko istočnoj Evropi.²

Ovo sve znači da će sistemi pružanja dugotrajne nege morati da se adaptiraju, kako bi se obezbedila dostupna, kvalitetna i finansijski održiva dugotrajna nega. Istovremeno, značaj neformalnih pružalaca nege će porasti.

U Srbiji je broj starijih osoba u populaciji u stalnom porastu. Trenutno je udeo starijih od 65 godina u stanovništvu 19,17% dok osobe starije od 80 godina („stariji stariji“) čine 4,33% populacije. Njihov udeo će u narednim decenijama rasti, pa se očekuje da će stariji od 80 godina 2020. godine činiti 4,73%, 2030. godine 5,67%, a 2040. godine

1 Tsolova, Svetla & Mortensen, Jørgen. (2019). THE CROSS-ATLANTIC EXCHANGE TO ADVANCE LONG-TERM CARE.

2 Alzheimer Europe istraživanje Who cares? The state of dementia care in Europe <https://www.alzheimer-europe.org/Publications/Alzheimer-Europe-Reports>

7,44% ukupne populacije u Srbiji.³ Kako je razlika između očekivanog životnog veka i očekivanog trajanja života u dobrom zdravlju u Srbiji 8,8 godina za muškarce i 10,5 godina za žene, jasno je da je ovo period u kojem se može predvideti porast potrebe za uslugama dugotrajne nege.⁴ Sa druge strane, manje od 10% osoba starijih od 65 godina je u 2013. godini koristilo neku od ovih usluga u Srbiji⁵, dok su ukupni rashodi dugotrajne nege (0,53% BDP-a) niži od proseka Evropske unije (1,84% u 2010. godini)⁶, a 90% starijih osoba u Srbiji se „u većoj meri“ oslanja na podršku porodice.⁷ Može se predvideti da će sa porastom broja „starijih starijih“ u populaciji potreba za formalnim uslugama nege rasti, ali da će trend migracije profesionalnih negovatelja u države Zapadne Evrope povećati cenu ovih usluga. Ovo bi moglo da dovede do još većeg pritiska na neformalne, porodične negovatelje, pogotovo jer demografske projekcije predviđaju dalje smanjenje porodica ali i migracije mlađih članova porodice sa sela u grad.⁸

Sa druge strane, podaci o invaliditetu u Srbiji pokazuju da je 60% svih osoba sa invaliditetom u Srbiji starije od 66 godina – prosečan muškarac sa invaliditetom u Srbiji ima 63,77 godina, žena 69,08 godina, a kod većine invaliditet nije posledica pojedinačne traume niti je stečen rođenjem već dolazi kao posledica hroničnih nezazaznih bolesti za koje je rizik sa starenjem sve viši.⁹

Uz podatak da u Srbiji postoji približno 90.000 samohranih roditelja i da se procenat jednoroditeljskih porodica uvećava (između 2002. i 2011. godine porastao je sa 14,7% na 17,3%)¹⁰ može se predvideti da će potrebe za brigom o deci unutar porodice, a koju daju pripadnici starije generacije, rasti.

Zbog svega navedenog, međugeneracijska podrška i razmena su važne, naročito unutar porodice i u nju spadaju podrška starijima (koju mogu davati i mlađi, ali i sami stariji), podrška starijima i mlađima u isto vreme (koju pruža tzv. sendvič generacija, pružajući brigu svojoj deci ali i svojim starijim roditeljima) i podrška u brizi oko dece koju mogu davati roditelji, ali i bake i deke. Ove forme podrške spadaju u neformalnu negu.

3 Zavod za statistiku Republike Srbije (2017), Statistički godišnjak str. 39

4 Kenichi Hirosea, Czepulis-Rutkowska(2016), Challenges in Long-term Care of the Elderly in Central and Eastern Europe, http://www.ilo.org/budapest/what-we-do/publications/WCMS_532427/lang-en/index.htm

5 Ibid.

6 Gordana Matković, Katarina Stanić, Socijalna zaštita u starosti (2014), Dugotrajna nega i socijalne penzije http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/sipru_DTNSC_web_jan.pdf

7 Barbara Lipszyc, Etienne Sail and Ana Xaviern (2012) Economic Papers 469 Long-term care: need, use and expenditure in the EU-27

8 Christine de la Maisonneuve and Joaquim Oliveira Martins (2013), OECD Economic Policy Paper Series: Public spending on health and long-term care: a new set of projections

9 Marković M. Milan, Osobe sa invaliditetom u Srbiji, Republički zavod za statistiku, 2014, <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Invaliditet.pdf>

10 Jelena Arsić, Mario Reljanović, Aleksandra Petrović, Zaštita samohranih roditelja u Republici Srbiji Analiza pravnog okvira i preporuke, Ana Koeshall, 2015, https://www.divac.com/upload/document/publikacija_samohrani_roditelji.pdf

Neformalni pružaoci nege su najčešće članovi porodice, prijatelji ili susedi, a njihovo pružanje nege je proširenje već postojećeg socijalnog odnosa. Njihove aktivnosti pružanja nege nisu plaćene, nisu vremenski jasno omeđene, pružaju se u neformalnom kontekstu i zbog toga ih ne reguliše nikakav propis pa ne postoji određen broj sati nakon kojih se pružalac obavezno odmara, niti regulativa koja bi osigurala kvalitet usluge ili bezbednost pružaoca i primaoca.¹¹

U okviru međugeneracijske i podrške u porodici mogu se razlikovati tri tipa podrške:

1. **Praktična podrška** između pripadnika različitih generacija unutar porodice, a koja uključuje usluge kao što su pomoć roditeljima oko kućnih poslova, pružanje nege roditeljima kada su bolesni ili ako imaju neku vrstu invaliditeta, čuvanje beba ili brigu o deci svoje dece.
2. **Finansijska podrška** podrazumeva transfere novca između pripadnika različiti generacija u porodici. U nju spadaju podrška koju roditelji daju deci tokom studija ili kod kupovine stana, ali i nasleđivanje imovine.
3. **Socijalna podrška**, u koju spadaju posete dece roditeljima koja sa njima ne stanuju, davanje saveta i pružanje pažnje. Vrednost ovog tipa podrške ne može se jasno izraziti novcem, ali roditeljima je ona često veoma važna iako njihovu decu ništa ne košta.¹²

Procenjeno je da u Evropskoj uniji približno 100 miliona osoba pruža neformalnu negu, većina njih su žene a u proseku imaju 55 godina. U EU 80% sve nege pružene daju porodični pružaoci nege, a dve trećine njih su žene (ćerke, snaje, supruge). Žene više pružaju usluge koje su vezane za ličnu negu (kupanje, hranjenje, umivanje itd.) dok muškarci više pružaju usluge vezane za dnevne aktivnosti, sem kada su u pitanju bračni partneri gde postoji veći balans.¹³ Jedna trećina onih koji pružaju negu starijoj osobi istovremeno to čini i za nekog mlađeg od sebe¹⁴ U 2005. godini je 19 miliona osoba starijih od 25 godina u EU pružalo usluge nege najmanje 20 časova nedeljno, a od čega je jedna četvrtina bila starija od 65 godina. Očekuje se da do 2030. godine ova cifra poraste na 21 milion, a da će 34% negovatelja biti starije od 65 godina. U ove brojeve nisu uračunate osobe mlađe od 25 godina koje takođe daju usluge nege, ali čak i tako, ovo je broj negovatelja koji uveliko nadmašuje ukupni broj profesionalnih i obučanih negovatelja u Evropskoj uniji.¹⁵

11 Family Care in Europe, Vilans, Centre for Expertise for Informal Care, MOVISIE, Mezzo & Eurocarers, <http://www.eurocarers.org/userfiles/file/factsheets/FactsheetEurocarers.pdf>

12 Kalmijn, Matthijs. "Intergenerational solidarity : A review of three theories and their evidence." (2005). <https://www.semanticscholar.org/paper/Intergenerational-solidarity-%3A-A-review-of-three-Kalmijn/6353fdaed66c1f3e7b3f28679803fe4bbe740dc8>

13 Hoffmann, Frédérique & Rodrigues, Ricardo. (2010). Informal Carers: Who Takes Care of Them? https://www.researchgate.net/publication/242673212_Informal_Carers_Who_Takes_Care_of_Them

14 Feasibility study about comparable statistics in the area of care of dependant adults in the European Union, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5819729/KS-CC-03-004-EN.PDF/8b200f85-3cb5-4d0b-bfda-41db802595a1>

15 The Trans-European Survey Report, EuroFamCare Consortium, 2006, <https://www.researchgate.net/profile/Daniel.../The-Service-Providvders-Survey.pdf>

U Sjedinjenim Američkim Državama je u 2014. godini 43,5 miliona odraslih osoba davalo uslugu neplaćene nege odrasloj osobi ili detetu, a od toga 34,2 miliona su ovakvu uslugu pružali osobi starijoj od 50 godina. Žene su činile 60% od ovog broja, a 82% su davali uslugu nege za više od jedne osobe. Prosečna starost pružalaca nege u SAD je po ovim podacima bila 49 godina, a velika većina (85%) usluge je davala osobi sa kojom je u srodstvu – 45% ove usluge je davalo svojim roditeljima ili roditeljima supružnika. Jedan od deset pružalaca nege u SAD je ove usluge pružao supružniku. Čak 7% neformalnih pružalaca nege u SAD je bilo starije od 75 godina. Prosečno trajanje pružanja ovih usluga u SAD je četiri godine, a jedna četvrtina ih je pružala pet ili više godina. Za pružaoce usluga koji na ovom poslu provode najviše časova je dvostruko verovatnije da se ovim bave duže od deset godina, a četverostruko verovatnije od proseka da pružaju negu supružniku. Tipičan pružalac usluge neformalne nege u SAD (65%) je ženskog pola i ima 69,4 godine, a 47% pruža usluge osobi starijoj od 75 godina.¹⁶

Prosečan period pružanja nege u Evropskoj uniji je 60 meseci, a priroda nege menja se sa promenom stanja osobe koja negu dobija¹⁷. Polovina onih koji pružaju negu osobama sa dijagnozom Alchajmerove bolesti pružaju je po deset sati na dan, sedam dana u nedelji.¹⁸ Usluge koje ovi negovatelji pružaju uključuju: odgovor na zdravstvene potrebe (nega i ponekad medicinski poslovi), direktna fizička pomoć (lična nega), pomoć sa kretanjem i transportom, emocionalna/psihosocijalna podrška, pomoć u domaćinstvu, pomoć i podrška u upravljanju finansijama, organizovanje i koordiniranje nege i podrške.¹⁹ Procentualno, zvanični podaci Evropske komisije iz 2002. godine pokazuju da između 60 i 80 procenata usluga dugotrajne nege pružaju partneri i potomci. Vrednost ovih usluga merena u šest država članica Evropske unije prevazilazi javnu potrošnju na usluge formalne nege.²⁰ Takođe, 2000. godine je procenjeno da rad neformalnih negovatelja vredi isto koliko potrošnja čitavog sistema javnog zdravstva u Ujedinjenom kraljevstvu²¹, dok je u Holandiji vrednost ovog rada dvostruko veća od potrošnje na usluge formalne nege^{22,23}. U Švajcarskoj, takođe, ovaj iznos (procenjen na između 10 i 12 milijardi švajcarskih franaka godišnje) premašuje potrošnju u vezi sa formalnim uslugama

16 Caregiving in the United States 2015, AARP Public Policy Institute (2015), <https://www.aarp.org/ppi/info-2015/caregiving-in-the-united-states-2015.html>

17 Achtergronden van informele zorg : een onderzoek bij ouderen naar mogelijkheden en problemen, Tjadens, F.L.J.; Woldringh, C., 1991, <http://library.wur.nl/WebQuery/groenekenis/564355>

18 The Trans-European Survey Report, EuroFamCare Consortium, 2006, <https://www.researchgate.net/profile/Daniel.../The-Service-Providers-Survey.pdf>

19 Family Care in Europe, Vilans, Centre for Expertise for Informal Care, MOVISIE, Mezzo & Eurocarers, <http://www.eurocarers.org/userfiles/file/factsheets/FactsheetEurocarers.pdf>

20 Rothgang, H., Becker, R., Knorr, K., Lessmann, O. and Timm, A. 2006. Socio-economic report for the core countries. Executive summary. Eurofamcare. Services for supporting family carers of elderly people in Europe: Characteristics, Coverage and Usage. Bremen: University of Bremen

21 Carers UK. 2002. Without us...? Calculating the value of carers' support. London: Carers UK

22 Timmerman, J. (ed). 2003. Mantelzorg. Over hulp van en aan mantelzorgers [Family care. About help for and by family carers]. Den Haag: SCP.

23 Ministry of Health, Welfare and Sport (VWS). 2004. En route to a sustainable system of long-term care and social support. The Hague. DVVO-U-2475093, 23 April.

ma nege.²⁴ U Sjedinjenim Američkim Državama procenjeno je da je godišnja vrednost rada neformalnih negovatelja u 2013. godini iznosila 470 milijardi dolara.²⁵

Druga strana vrednosti ovog rada je cena koju plaćaju sami neformalni negovatelji: dugi periodi pružanja intenzivnih usluga nege, a koje mogu postajati sve složenije sa vremenom, opterećuju pružaoce sve više. U Holandiji 13% pružalaca smatra da su veoma ili previše opterećeni ovim.²⁶ Više od polovine pružalaca neformalnih usluga nege u Evropskoj uniji izjavljuje da ima probleme sa društvenim životom, da se oseća zarobljeno, da im se emotivni život pogoršava i da je pružanje nege isuviše zahtevno.²⁷ Najčešći problemi koje neformalni negovatelji prijavljuju su:

- Fizički: problemi sa leđima, ramenima i vratom kao posledica težih poslova, podizanja ili kupanja primalaca nege. Stariji pružaoци nege su u većem riziku od zdravstvenih problema i imaju 63% viši rizik od smrtnog ishoda²⁸, pogotovo među onima koji pružaju fizički teže usluge;
- Psihološki: gubitak energije, poremećaj spavanja, stres, napadi panike, depresija, glavobolje, promene telesne težine, gubitak koncentracije, osećaj krivice ili nesigurnosti;
- Usklađivanje obaveza na poslu sa pružanjem nege (problemi sa poslodavcem, nefleksibilno radno vreme). U Evropskoj uniji je 5% pružalaca nege prijavilo da su zbog pružanja nege roditeljima imali posledice na poslu²⁹;
- Nedostatak obrazovanja potrebnog za adekvatno pružanje nege;
- Nedostatak informacija o bolesti, dijagnozi, prognozi vezanim za osobu kojoj se pruža nega, ali i o tome kako pristupiti adekvatnim uslugama zdravstvene zaštite i socijalne pomoći – zbog čega je među pružiocima nege procenat korišćenja ovih usluga veoma nizak;
- Finansijski problemi u vezi sa troškovima medikamenata, transporta, telefona, grejanja, usluga zdravstvene nege, kao i gubitak prihoda u slučaju nemogućnosti da se uspešno kombinuju rad i pružanje nege;³⁰
- Nedostatak vremena: negovatelji mogu imati problem da uklope obaveze u vezi sa pružanjem nege i druge aspekte života.

24 Mestheneos, E. and Triantafyllou, J. (Eds: H. Döhner and C. Kofahl). 2005. Eurofamcare. Supporting family carers of older people in Europe – Empirical evidence, policy trends and future perspectives, the Pan-European background report. Hamburg https://www.ukc.de/extern/eurofamcare/documents/nabares/peubare_a4.pdf

25 Susan C. Reinhard, Lynn Friss Feinberg, Rita Choula, and Ari Houser, Valuing the Invaluable: 2015 Update, 2015, AARP Public Policy Institute, <https://www.aarp.org/content/dam/aarp/ppi/2015/valuing-the-invaluable-2015-update-new.pdf>

26 Ministry of Health, Welfare and Sport (VWS). 2004. En route to a sustainable system of long-term care and social support. The Hague. DVVO-U-2475093, 23 April.

27 Giovanni Lamura, Eva Mnich, Beata Wojszel, Barbro Krevers, Kevin McKee, Liz Mestheneos, Maria Gabriella Melchiorre, Andrea Principi, Hanneli Döhner, Burden of family carers of older people in Europe : empirical evidence from the EUROFAMCARE study

28 Schulz, R. and Beach, S. R. 1999. Caregiving as a risk factor for mortality. The caregiver effects study. Journal of the American Medical Association, vol. 282, no. 23, pp. 2215–19

29 Eurostat. 2007. Health care and long-term care in the European Union. Paris: Eurostat, p. 89

30 Carers UK. 2002. Without us...? Calculating the value of carers' support. London: Carers UK

U SAD su u 2014. godini pružaoci nege nedeljno ulagali u proseku 24,4 sata u pružanje ovih usluga, a 23% je ovo radilo duže od 40 časova nedeljno. Oni koji su usluge nege pružali supružniku su u proseku provodili 44,6 časova nedeljno na ovoj dužnosti. Takođe, 59% je pružalo pomoć u barem jednoj dnevnoj aktivnosti, a najčešća usluga (43%) odnosila se na pomoć pri ulasku u krevet/ustajanju iz kreveta ili sedanju ili ustajanju sa stolice. Uslugama u vezi sa inkontinencijom ili promenom pelena bavilo se 40%, pomoć pri korišćenju toaleta pružalo je 33%, a 31% pri tuširanju ili kupanju. Jedna četvrtina je izjavila da su ove dužnosti za njih teške, a osećaj da je teško raste sa povećanjem broja dnevnih aktivnosti u kojima se pruža pomoć. Pomoć u vezi sa transportom pružalo je 78%, 76% njih oko nabavke, a 72% u vezi sa radom u kući. Čak 66% nadzire zdravstveno stanje primaoca nege kako bi se nega adekvatno prilagođavala, a 63% komunicira sa zdravstvenim profesionalcima u vezi sa negom. Svega polovina (53%) je prijavila da pored njih postoji još makar jedna osoba koja njihovom primaocu nege pruža slične neplaćene usluge. Kada su u pitanju oni koji negu pružaju supružniku, čak 78% njih su jedina osoba koja daje ovakve usluge. U SAD 22% neformalnih pružalaca nege smatra da im se zdravstveno stanje pogoršalo zbog ovih aktivnosti, a među njima su posebno ugroženi oni koji ulažu veći broj sati u ovaj rad, oni koji se staraju o osobi sa mentalnim problemima, oni koji stanuju sa osobom kojoj se pruža nega, kao i oni čije usluge uključuju neke medicinske dužnosti. Među ispitanicima, 19% prijavljuje visok nivo fizičkog umora, a 38% emocionalni stres (32% i 46% kod onih koji ulažu veći broj sati u davanje ovih usluga). Više od polovine (53%) onih koji su objasnili da nisu imali izbora u tome da li će pružati ove usluge, prijavljuje visok nivo emocionalnog stresa. Takođe, pružanje usluga nege bliskom rođaku (supružnik, roditelj) je emotivno stresnije (45% i 44%), nego pružanje nege daljem rođaku (35%) ili osobi sa kojom pružalac nije u srodstvu (18%). Dodatno, hronične bolesti i mentalna oboljenja kod primalaca povećavaju verovatnoću emocionalnog stresa kod pružalaca: 45% prijavljuje emocionalni stres kod pružanja usluge nege osobi sa dugotrajnim hroničnim oboljenjem, 50% kod osoba sa Alchajmerovom bolešću ili demencijom i 53% kod osoba sa drugim mentalnim oboljenjima. Verovatnoća da dolazi do finansijskih problema na strani pružaoca nege raste sa trajanjem pružanja usluge, pa 22% onih koji usluge pružaju duže od godinu dana prijavljuje ovaj problem.³¹

Naravno, pogotovo je važno imati na umu da opterećenje ovim radom raste sa godinama. U Ujedinjenom kraljevstvu je u 2011. godini studija pokazala da je među starijim (60+) pružaocima neformalnih usluga nege verovatnoća da će pružanje usluga imati negativan uticaj na njihovo zdravlje visoka: 68% svih starijih pružalaca nege je prijavilo da je pružanje ovih usluga imalo negativan efekat po njihovo fizičko zdravlje a 68,8% po njihovo mentalno zdravlje. Istovremeno čak 65% neformalnih negovatelja u ovoj dobnoj grupi ima hronični zdravstveni problem ili neku vrstu invaliditeta, a 38,5% kaže da nikada nije u prilici da predahne od pružanja usluga nege.³²

31 Caregiving in the United States 2015, AARP Public Policy Institute (2015), <https://www.aarp.org/ppi/info-2015/caregiving-in-the-united-states-2015.html>

32 Always On Call, Always Concerned, A Survey of the Experiences of Older Carers, The Princess Royal Trust for Carers, 2011

Sa druge strane, istraživanja sprovedena u Engleskoj sa fokusom na mlade pružaoce neformalnih usluga potvrđuju da i među njima pružanje ove usluge donosi umor i stres: 48% je prijavilo da je pod stresom, a 44% da se osećaju umorno.³³ Čak 38% mladih pružalaca ovih usluga prijavilo je neku vrstu mentalnog problema.³⁴ Istovremeno, istraživanje pokazuje da u je Engleskoj jedna petina neformalnih pružalaca nege starosti između 60 i 64 godine, a četvrtina ove populacije istovremeno pruža usluge nege svom supružniku, ali i odraslom detetu.³⁵ Slično, istraživanje u Severnoj Irskoj pokazuje da se neformalni pružaoци nege, stari između 60 i 69 godina, osećaju zarobljeno u „sendviču“, jer pružaju negu pripadnicima različitih generacija i imaju teškoće da uklope ove obaveze sa poslom, ali da imaju i finansijske probleme. Isto istraživanje pokazuje da 45% pružalaca neformalnih usluga nege oseća da nema dovoljnu obuku za to što radi niti dovoljno podrške u pružanju ovih usluga, a samo polovina veruje da može da podigne osobu o kojoj se stara.³⁶

Podrška neformalnim pružaoциma nege može imati formu unapređenja formalnih usluga dugotrajne nege, čime bi njihova uloga bila smanjena, ali i pružanja usluga samim pružaoциma nege kako bi se ovaj posao za njih olakšao i učinio manje stresnim. Većina pružalaca neformalne nege u Evropskoj uniji, međutim, ne koristi ove usluge čak i kada su im one formalno na raspolaganju, a neke od prepreka su: nedostatak informacija, troškovi, liste čekanja, birokratske procedure, problemi sa transportom...^{37,38} Najmanje 12 zemalja članica Evropske unije ne prepoznaju na formalan način porodične pružaoce nege, a što otežava dobijanje bilo koje vrste formalne podrške, uključujući obuku ili uslugu predaha.³⁹

U tom smislu važno je imati na umu efekte koje daje učešće baka i deka u brizi o deci. U nekim državama je povećanje učešća žena na tržištu rada dovelo do niže stope fertiliteta, a ovo se povezuje uglavnom sa odsustvom sistemskih usluga i programa za brigu i staranje o deci. U državama sa razvijenijim sistemima ove vrste stopa fertiliteta nije pretrpela značajne promene.⁴⁰ Naravno, učešće žena na tržištu rada je od

33 Invisible and in distress: Prioritising the Mental Health of England's Young Carers, Carers Trust 2016

34 Sempik, J. and Becker, S. (2013) Young Adult Carers at School: Experiences and Perceptions of Caring and Education. (London, Carers Trust)

35 <https://carers.org/press-release/carers-trust-guide-help-spot-older-carers>

36 Mind the Gap 2012 - The Carers Trust Mind the Gap (2012) A survey of Older Carers in Northern Ireland (pgs 7; 8; & 10)

37 Jegermalm, M. 2005. Carers in the welfare state. On informal care and support for carers in Sweden. Stockholm Studies of Social Work no. 22, Stockholm University, Department of Social Work.

38 Lamura, L., Mnich, E., Bien B., Krevers, B., McKee, K., Mestheneos, L. and Döhner, H. on behalf of the Eurofamcare research group. 2007. Dimensions of future social service provision in the ageing societies of Europe. VI European Congress of the International Association of Gerontology and Geriatrics, 5–8 July, St. Petersburg, Russia.

39 Gibson, M. J. and Houser, A. 2007. Valuing the invaluable: a new look at the economic value of family caregiving. AARP Public Policy Institute issue brief <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17612038>

40 Billari, Francesco and Kohler, Hans-Peter, (2002), Patterns of lowest-low fertility in Europe, No WP-2002-040, MPIDR Working Papers, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Germany. <https://econpapers.repec.org/paper/demwpaper/wp-2002-040.htm>

velike važnosti po održivost sistema socijalne zaštite⁴¹, a promene u tradicionalnom porodičnom životu dešavaju se paralelno sa drugim demografskim trendovima, kao što je produženje očekivanog životnog veka i smanjenje porodice. Multigeneracijske porodice su danas prisutnije u društvu, a istraživanja pokazuju da u njima odnosi među generacijama postaju snažniji sa vremenom dok odnosi sa pripadnicima sopstvene generacije, izvan porodice, donekle slabe.^{42,43} Ovo sve znači da uloga koju pripadnici starije generacije imaju u brizi za decu, tj. najmlađu generaciju, u savremenoj porodici umnogome dobija na važnosti sa razvojem ovakvih trendova. Istraživanja pokazuju da majke sa decom mlađom od dvanaest godina, koje žive sa supružnikom ili partnerom, imaju više radnih časova ukoliko dobijaju podršku od svojih roditelja u brizi oko dece.⁴⁴

Postoji, naravno, mnogo faktora koji utiču na to u kojem će opsegu stariji članovi porodice ulagati vreme i napore u brigu za svoje unuke – jedan od njih je, recimo, mogućnost da stariji imaju tradicionalnija shvatanja zbog kojih će možda odluku majke da paralelno sa podizanjem deteta bude i zaposlena posmatrati sa neodobravanjem, ali zbog kojih će, takođe, želeti da igraju veću ulogu u brizi za unuke, jer nemaju poverenja u korišćenje usluga vrtića i drugih javnih i privatnih službi.⁴⁵ Istraživanja pokazuju da u okviru onog što se zove neformalnom negom u porodici, nega i briga koje pružaju bake i deke predstavlja najveći deo⁴⁶, a sa intenziviranjem međugeneracijskih odnosa unutar porodica i slabljenjem odnosa sa pripadnicima iste generacije izvan porodica, uloga najstarijih u porodici kao pružalaca brige i nege za najmlađe će, najverovatnije, rasti^{47,48}.

-
- 41 McDonald, Peter, *Gender Equity in Theories of Fertility Transition*, *Population and Development Review*, Vol. 26, issue 3, 2000, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2000.00427.x>
- 42 GIARRUSSO, ROSEANN & FENG,, Du & Bengtson, Vern. (2004). The Intergenerational-Stake Phenomenon Over 20 Years. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*. 24. 55-76. https://www.researchgate.net/publication/233661375_The_Intergenerational-Stake_Phenomenon_Over_20_Years
- 43 Julia Brannen, Peter Moss, Ann Mooney, *Working and Caring over the Twentieth Century, Change and Continuity in Four-Generation Families*, Palgrave Macmillan, London, 2004
- 44 Gray, Anne.(2005).The changing availability of grandparents as carers and its implications for childcare policy in the UK. *Journal of Social Policy*,34(4), 557-577. <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-social-policy/article/changing-availability-of-grandparents-as-carers-and-its-implications-for-childcare-policy-in-the-uk/6BFA16D9484BE69B99C74286D45115C7>
- 45 Aassve, Arnstein & Arpino, Bruno & Goisis, Alice. (2012). Grandparenting and mothers' labour force participation: A comparative analysis using the Generations and Gender Survey. *Demographic Research*. 27. 53-84. 10.4054/DemRes.2012.27.3. https://www.researchgate.net/publication/233421021_Grandparenting_and_mothers%27_labour_force_participation_A_comparative_analysis_using_the_Generations_and_Gender_Survey
- 46 Wheelock, Jane & Jones, Katharine. (2002). 'Grandparents Are the Next Best Thing': Informal Childcare for Working Parents in Urban Britain. *Journal of Social Policy*. 31. 441 - 463. 10.1017/S0047279402006657. https://www.researchgate.net/publication/231998916_'Grandparents_Are_the_Next_Best_Thing'_Informal_Childcare_for_Working_Parents_in_Urban_Britain
- 47 Giarrusso, R, Silverstein, MD & Bengtson, VL 1996, 'Family complexity and the grandparent role' *Generations*, vol. 20, no. 1, pp. 17-23.
- 48 Bengtson, Vern L. Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds, *Journal of Marriage and Family*, vol. 53, issue 1, 2001, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>

Demografski trendovi – smanjenje porodica i duži život u dobrom zdravlju – znače i da bake i deke imaju manje unučadi kojima mogu da posvete vreme, pa su u stanju da im se posvete više, tokom dužeg perioda i izgrade snažnije odnose.

Istraživanja pokazuju da u različitim nacionalnim i socijalnim kontekstima briga koju deci pružaju bake i deke može, ali ne mora, biti glavna forma ove brige⁴⁹, odnosno da se ona prepliće sa sistemom formalne brige za decu. Bez obzira na nacionalni i socijalni kontekst, dakle, u različitim državama sa različitim sistemima socijalne zaštite, pokazuje se da formalni sistemi brige obično nisu dovoljni da zadovolje sve potrebe koje porodica može imati u pogledu brige o deci.⁵⁰ Učestvovanje najstarijih članova porodice u pružanju brige za najmlađe u nekim državama pokazalo je jasne pozitivne rezultate u širem socijalnom i ekonomskom kontekstu, na primer, u Francuskoj, Nemačkoj, Bugarskoj i Mađarskoj se pokazuje pozitivna korelacija između raspoloživosti baka i deka da pružaju ovu vrstu podrške i učešća žena na tržištu rada.⁵¹ Veza između brige za unuke koju daju bake i deke, i verovatnoće da će majka biti u mogućnosti da bude zaposlena, pronađena je i u drugim istraživanjima.⁵² Ovdje treba imati na umu i da bi dalje podizanje starosne granice za odlazak u penziju – pogotovo za žene – imalo verovatan negativni efekat na mogućnost da se ova vrsta brige unutar porodice pruža na ovakav način.

Što se tiče finansijskih transfera među generacijama, studija o solidarnosti između baka/deka i njihovih unuka urađena 2002. godine u Nemačkoj, a koja je poredila dobijene rezultate sa onima iz slične studije 1996. godine, pokazuje porast ove vrste podrške koju najstarija generacija daje najmlađoj. Studija je pokazala da dok četvrtina osoba starosti od 62 do 85 godina daje svojoj deci pomoć u novcu, petina iste populacije daje novac unucima, kao i da je porastao broj onih koji daju unucima (za pet procenata), a smanjio se (za tri procenata) onih koji novac daju svojoj deci. U porastu je broj onih koji daju novac samo unucima, a smanjuje se broj onih starijih koji daju samo deci a ne i unucima, ali je važno imati na umu da su transferi prema deci po vrednosti znatno viši (trostruko u proseku) od transfera prema unucima, kao i da su transferi prema unucima

49 Wheelock, Jane & Jones, Katharine. (2002). 'Grandparents Are the Next Best Thing': Informal Childcare for Working Parents in Urban Britain. *Journal of Social Policy*, 31. 441 - 463. 10.1017/S0047279402006657. https://www.researchgate.net/publication/231998916_'Grandparents_Are_the_Next_Best_Thing'_Informal_Childcare_for_Working_Parents_in_Urban_Britain

50 Larsen, Trine. (2004). Work and care strategies of European families: similarities or national differences? *Social Policy & Administration*, 38(6), 654-677. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9515.2004.00412.x>

51 Aassve, Arnstein & Arpino, Bruno & Goisis, Alice. (2012). Grandparenting and mothers' labour force participation: A comparative analysis using the Generations and Gender Survey. *Demographic Research*, 27. 53-84. 10.4054/DemRes.2012.27.3. https://www.researchgate.net/publication/233421021_Grandparenting_and_mothers'_labour_force_participation_A_comparative_analysis_using_the_Generations_and_Gender_Survey

52 Paula Albuquerque & José Passos, 2010. "Grandparents and women's participation in the labor market," Working Papers Department of Economics 2010/16, ISEG - Lisbon School of Economics and Management, Department of Economics, Universidade de Lisboa. <https://core.ac.uk/download/pdf/6554166.pdf>

po pravilu jednokratni i da je redovna finansijska pomoć retkost. Finansijska pomoć u obrnutom smeru je takođe retkost, uprkos većoj potrebi kod starijih i pretpostavci o boljem finansijskom kapacitetu kod sada odraslijih unuka, ali ona postoji u smeru srednja-najstarija generacija. Ista studija pokazuje i asimetričnost u međugeneracijskoj razmeni sa većom verovatnoćom da će najstarija generacija pomagati svoju decu i unuke nego obrnuto. Ova pravilnost se jedino menja u slučaju najstarijih generacija (80-85 godina u uzorku) gde je verovatnoća da će mlađe generacije dati pomoć u uslugama bila veća nego da će primiti novčanu pomoć od najstarijih. Ipak, pokazuje se da odnos između baka/deka i unuka ne karakteriše recipročnost u davanju podrške, odnosno da je ova vrsta recipročne podrške među roditeljima i decom vođena principom međugeneracijske (funkcionalne) podrške, čega u odnosu između ove dve udaljenije generacije nema.⁵³

Studija rađena u Holandiji 1992. godine, a koja je koristila longitudinalne podatke iz tri generacije, pokazala je da je pomoć bake i deke u brizi oko dece pozitivno uticala na verovatnoću da će parovi imati još dece u narednih osam do deset godina.⁵⁴ Može se govoriti o tome da pomoć koju pružaju pripadnici starije generacije doprinosi mogućnosti da majke istovremeno imaju i decu zaposlenje i da je moguće da ova vrsta podrške doprinese višoj stopi fertiliteta. Ova studija je pronašla korelaciju između podrške koju pružaju baka i deka i fertilitetu njihove ženske dece, a studija u Nemačkoj je pokazala da je veća verovatnoća da će žena roditi prvo dete ukoliko njeni roditelji žive u istom gradu.⁵⁵

-
- 53 Hoff, Andreas. (2007). Patterns of intergenerational support in grandparent-grandchild and parent-child relationships in Germany. *Ageing & Society - AGEING SOC.* 27. 10.1017/S0144686X07006095. https://www.researchgate.net/publication/228633701_Patterns_of_intergenerational_support_in_grandparent-grandchild_and_parent-child_relationships_in_Germany
- 54 Kaptijn R, Thomese F, van Tilburg TG, Liefbroer AC. How Grandparents Matter: Support for the Cooperative Breeding Hypothesis in a Contemporary Dutch Population. *Hum Nat.* 2010;21(4):393-405. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2995872/>
- 55 Hank K, Kreyenfeld M. A multilevel analysis of child care and women's fertility decisions in western Germany. *Journal of Marriage and the Family.* 2003;65:584-596. doi: 10.1111/j.1741-3737.2003.00584.x. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00584.x>

Međugeneracijska solidarnost u XXI veku

U većini zemalja post-industrijska era donosi velike demografske promene – udeo stanovnika starijih od 65 godina raste, uz konstantno opadanje udela stanovnika do 20 godina. Kako stanovništvo stari, međugeneracijska razmena i solidarnost postaju sve više u fokusu kako naučnika, tako i kreatora javnih politika.

Međugeneracijska razmena može se definisati kao bilo koji transfer materijalnih dobara, novca ili emocionalne podrške između osoba koje su u mogućnosti da pruže i onih kojima je pomoć ovog tipa potrebna, pod uslovom da pripadaju različitim generacijama.⁵⁶ Premda se pod međugeneracijskom razmenom obično smatraju transferi od mlađih ka starijima, treba napomenuti da transferi od starijih ka mlađima, takođe, predstavljaju značajan činilac ovog odnosa i da zapravo postoji reciprocitet, koji se može iskazati i dešavati u trenutku ili sa protekom određenog vremenskog perioda.⁵⁷

Dodatno pitanje prilikom definisanja međugeneracijske razmene predstavlja pitanje međugeneracijskih familijarnih odnosa. Većina ljudi (pogotovo u tradicionalnim sredinama) nije sklona stavu da međugeneracijska razmena unutar jedne familije predstavlja solidarnost, već to tumače kao porodičnu, moralnu obavezu i/ili čin ljubavi prema članu svoje familije.

Prema nekim istraživanjima, zemlje u kojima prevladavaju tradicionalni porodični odnosi, sa jačim familijarnim (rodbinskim) vezama – gde deca kasnije napuštaju roditeljski dom i gde u okviru jednog domaćinstva često žive i po dve/tri generacije, ranjivije su na gorepomenute demografske promene. U ovim zemljama pomoć starijima će zavisiti, u velikoj meri, od toga da li roditelji imaju dovoljno dece koja će brinuti o njima, dok se u zemljama u kojima rodbinske veze nisu toliko jake, država i zajednica više uključuju u cilju obezbeđivanja određenog kvaliteta života u starosti.⁵⁸ U ovim zemljama daleko su razvijenije javne usluge brige, kao i svest o neophodnosti povezivanja i međusobnog razumevanja različitih generacija.

Bilo kojoj definiciji da se priklonimo (uzimajući u obzir i familijarnu međugeneracijsku solidarnost ili ne), jasno je da u doba kada je sve više žena zaposleno, kada imaju manje dece i kada se roditeljstvo odlaže za zrelije godine, a sa druge strane se očekivano trajanje života produžava, što dovodi do postojanja familija u kojima su žive po tri i četiri generacije, usled izmenjenih okolnosti i životnih uloga, međugeneracijska

56 Hedberg, E. C., *The Social Production of Intergenerational Exchange: The Value of Social Capital*, University of Chicago

57 Moor, N. and Komter, A., *Demographic changes, intergenerational solidarity and well-being in Europe: a comparative approach*, Multilinks Position Paper, April 2008, p. 14

58 Ibid.

solidarnost i davanja postaju i te kako značajno pitanje. U kontekstu javnih politika, ove demografske i socio-ekonomske promene, svakako zahtevaju odgovor u izmeni politika socijalne sigurnosti i zdravstvene zaštite, što bi, u krajnjoj liniji, trebalo da rezultira i u izmenjenoj distribuciji resursa između generacija.⁵⁹

Treba, međutim, imati u vidu trenutno uvrežene stavove o međugeneracijskim odnosima. Prema istraživanjima, sprovedenim u Evropskoj uniji, uobičajena je percepcija da se pripadnici različitih generacija ne slažu uvek u pogledu šta je najbolje za društvo.⁶⁰ Ovo dolazi do izražaja kada se govori o politikama zapošljavanja i tržišta rada – gde se stvara animozitet između mladih koji teško dolaze do prvog zaposlenja i starijih koji su politikama aktivnog starenja podstaknuti da nastave radnu aktivnost i nakon ostvarenog uslova za penzionisanje. Takođe, mladi postavljaju pitanje raspodele sredstava u okviru zdravstvenih i penzionih sistema, imajući u vidu da se iz doprinosa na njihove zarade finansiraju ovi sistemi, čiji su korisnici dominantno stariji, ujedno postavljajući pitanje odakle će se finansirati njihove penzije i zdravstvena zaštita kada jednom ostare.⁶¹

U cilju što efikasnijeg prevazilaženja svih gorenavedenih izazova neophodno je uključivanje svih zainteresovanih strana (civilnog društva, medija, naučne zajednice, obrazovnog sistema, donosilaca odluka kako na lokalnom, tako i na nacionalnom nivou), kako bi svi zajedno podizali svest o neophodnosti međugeneracijske solidarnosti. Lokalne zajednice, volonterske organizacije i škole moraju da promovišu interakciju između mladih i starijih, dok vlada mora da učini više kako bi podstakla društvo da se izbori sa međugeneracijskim izazovima koji nadolaze.

59 Bianchi, S., Hotz, V. J., McGarry, K., Seltzer, J., Intergenerational Ties: Alternative Theories, Empirical Findings and Trends, and Remaining Challenges, March 2007, p.2

60 Zaidi, A., Gasior, K., Manchin, R., Population Ageing and Intergenerational Solidarity in EU Countries: International Policy Frameworks and Public Opinions, European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna, p. 10

61 Ibid.

Kontekst u Republici Srbiji – demografske i socio-ekonomske prilike

Prema procenama Republičkog zavoda za statistiku, u Republici Srbiji 1. januara 2018. godine živelo je 7.001.444 stanovnika. Podaci o broju stanovnika pokazuju ozbiljno demografsko pražnjenje poslednjih godina. U periodu 2012-2018. broj stanovnika smanjen je za 217.625 stanovnika.

Broj živorođenih je 2017. godine bio za 38,8 hiljada manji od broja umrlih. Negativan prirodni priraštaj zabeležen je u čak 163 grada od ukupno 169 gradova i opština. Ujedno, 2017. je 26. godina zaredom kako se u Republici Srbiji beleži negativan prirodni priraštaj. Relativno posmatrano na hiljadu stanovnika, stopa prirodnog priraštaja iznosila je -5,5‰.

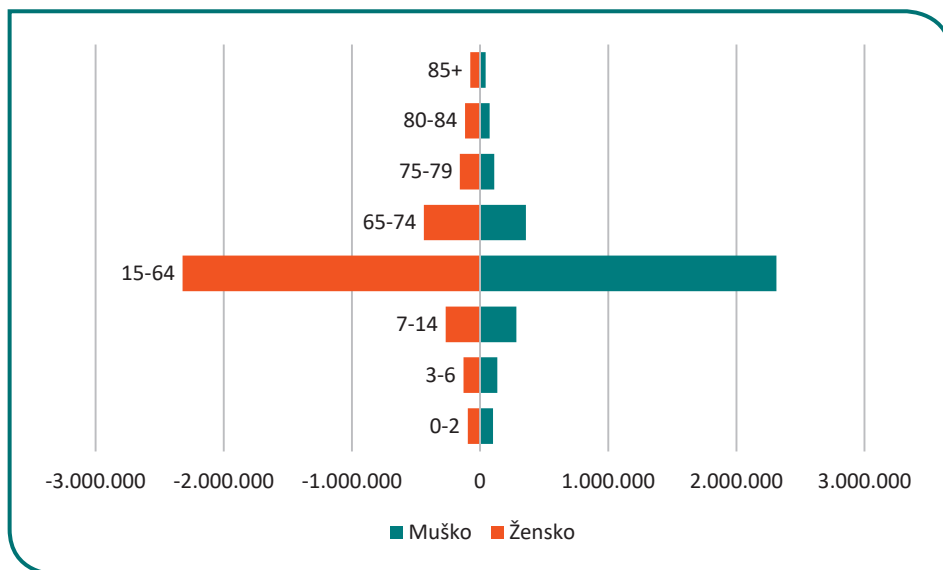
Na smanjenje stanovništva, pored negativnog prirodnog priraštaja utiče i emigraciona komponenta, koja će i u narednom periodu određivati populacione tendencije stanovništva Republike Srbije.

Nastavljen je trend porasta očekivanog trajanja života pri rođenju za oba pola. Dostignuta vrednost ovog pokazatelja iznosi 77,9 godina za žene i 73 godine za muškarce u 2017. godini. I pored dostignutog istorijskog maksimuma, životni vek u Republici Srbiji je za preko pet godina kraći u odnosu na proseku EU i preko sedam godina u odnosu na Italiju i Španiju, zemlje s najdužim očekivanim trajanjem života za oba pola u EU.

Udeo starijih u ukupnoj populaciji je 19,2% i na nivou je proseka za EU. Više od 1.350.000 lica u Republici Srbiji u 2016. imalo je 65 i više godina. Ovi podaci svrstavaju Republiku Srbiju među starije populacije u Evropi.⁶²

62 Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku. Podaci za 2017. godinu su poslednji dostupni podaci. Podaci o vitalnim događajima iz 2018. godine, prema zvaničnom kalendaru Republičkog zavoda za statistiku, biće objavljeni u junu 2019. godine. Više pogledati na: <http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/>

Grafikon 1: Starosna piramida

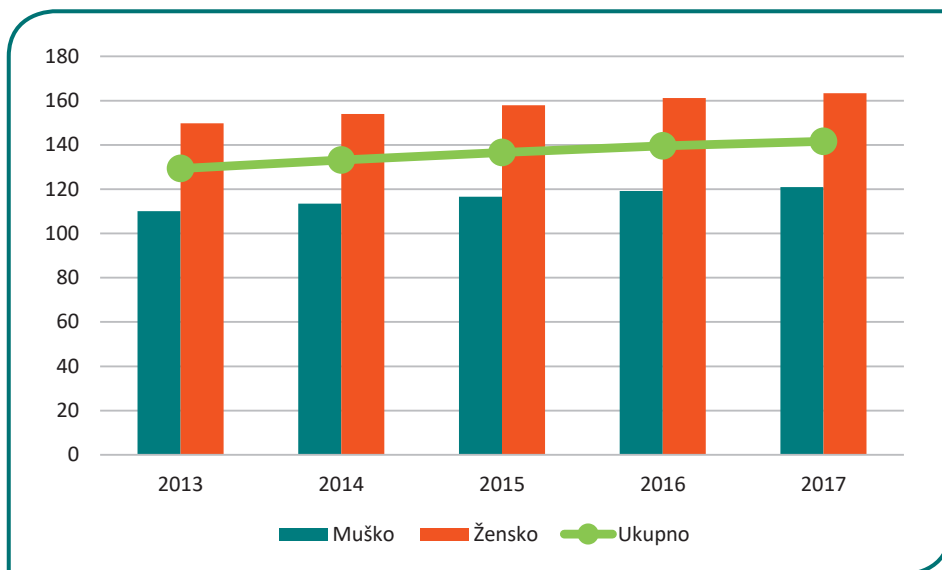
Izvor: RZS

Prosečna starost u Republici Srbiji iznosila je čak 43 godine u 2017. godini. Proces starenja stanovništva posledica je sve manjeg udela mladog stanovništva (0–14 godina) u ukupnom stanovništvu, koje u 2017. iznosi 14,4%, dok je udeo starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu 19,6%. Radno sposobno stanovništvo starosti od 15 godina do 64 godine čini 66% ukupne populacije. Primeri ekstremnog demografskog urušavanja su opštine Svrljig, Rekovac, Gadžin Han i Crna Trava, sve četiri s prosečnom starošću koja je viša od 50 godina.

Indeks starenja stanovništva⁶³ u Republici Srbiji iznosio je 146,6 u 2017. godini (120,9 za muškarce i 163,4 za žene), što je na nivou evropskog proseka. U odnosu na 2013. godinu vrednost ovog indikatora povećana je za 12,3 indeksnih poena.

63 Indeks starenja stanovništva prema polu je značajan pokazatelj, čija vrednost ukazuje na demografski proces starenja stanovništva: indeks starenja čija vrednost ne prelazi 20 indeksnih poena pokazuje da je stanovništvo izrazito mlado, a preko 40 indeksnih poena da je stanovništvo staro. Utvrđen je na osnovu odnosa broja stanovnika starih 60 i više godina – po polu i odgovarajućeg broja stanovnika starih od 0 do 19 godina.

Grafikon 2: Indeks starenja, po polu

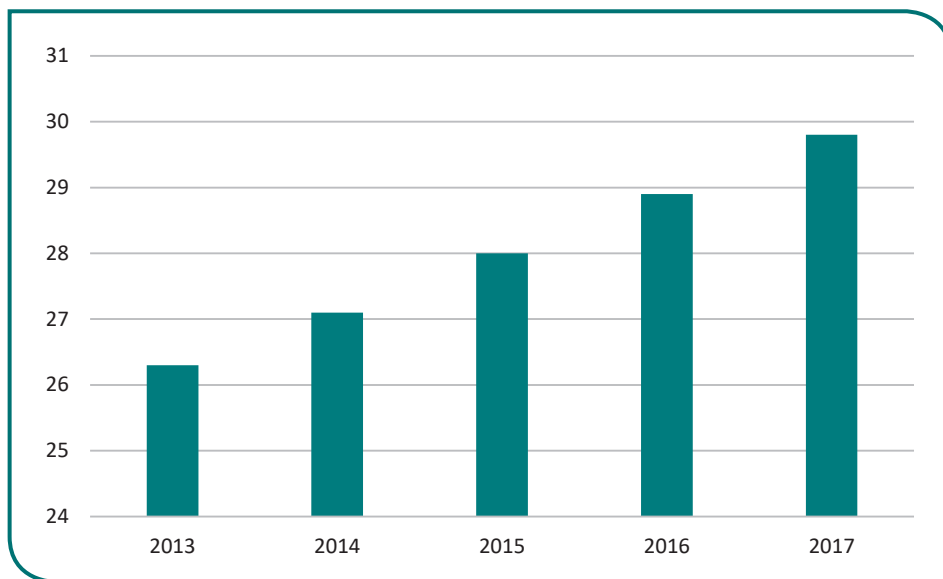

Izvor: RZS

Starenje stanovništva rezultiralo je i povećanjem stope zavisnosti starijeg stanovništva.⁶⁴ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku 2017. godine, vrednost ovog pokazatelja u Republici Srbiji iznosila je 29,8%, što znači da na gotovo troje stanovnika radnog uzrasta dolazi jedno lice starije od 65 godina. Ovaj nivo zavisnosti starijih približno je jednak proseku u EU (29,9%).

64 Stopa zavisnosti starijeg stanovništva kao pokazatelj harmonije/disharmonije starosne strukture stanovništva, ukazuje kako na demografske, tako i na brojne ekonomske i socijalne posledice procesa starenja stanovništva. Predstavlja odnos broja stanovnika starijih od 65 godina i stanovnika radnog uzrasta 15-64 godina.

Grafikon 3: Stopa zavisnosti starijeg stanovništva

Izvor: RZS

Krajem 2017. ukupan broj penzionera u Republici Srbiji iznosio je 1,72 miliona što je nekoliko hiljada manje u odnosu na isti period 2013. godine. Odnos broja penzionera i zaposlenih u Srbiji poslednjih godina gotovo je izjednačen, a u 2017. taj odnos je iznosio 1:1,5 prema podacima Fonda PIO, s obzirom da je u toj godini registrovano 1.720.435 korisnika penzije i 2.583.557 osiguranika.

Pokrivenost stanovništva starijeg od 65 godina penzijom iznosila je blizu 88%, pri čemu je viša za muškarce – 95%, dok za žene iznosi 82,5%. Pokrivenost penzijama se značajno povećala, sa 77% za 65+ u 2009. godini.

Neto stopa zamene za 2017. pokazuje da radnik koji je radio pun radni staž može da održi prihod na nivou od oko 62% od onoga što je prethodno zarađivao. Ovo je osnovni pokazatelj dizajna penzijskog sistema u smislu održanja prihoda u starosti, i odnosi se na pun radni staž (40 godina za muškarce, a 37 godina i 6 meseci za žene) i radnika koji je stalno zarađivao na nivou proseka. Stopa zamene je značajno smanjena u poslednjih 10 godina (sa 76,7% u 2009. na 62,2% u 2017. godini).⁶⁵

65 Statistički godišnji bilten 2017., Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, 2018, <http://www.pio.rs/images/dokumenta/statistike/2017/Godisnji%20bilten%20za%202017%20JUL2018.pdf>

Međugeneracijska razmena u Republici Srbiji – rezultati istraživanja

U cilju sagledavanja karakteristika i obima međugeneracijske razmene u Republici Srbiji, u okviru projekta „Međugeneracijska solidarnost“ sprovedeno je *Istraživanje obima i sadržaja međugeneracijske razmene*. Istraživanje je sprovedeno tokom decembra 2018. godine i januara 2019. godine u deset opština u Republici Srbiji. Istraživanje je sprovedeno kombinovanjem kvantitativnog i kvalitativnog metodološkog postupka. Kvantitativni deo istraživanja sproveden je putem ankete „licem u lice“ (upitnik u prilogu), a kvalitativni deo istraživanja putem fokus grupa. Istraživanje je realizovano na uzorku formiranom na bazi stratifikovanog kvotnog izbora.

Stratifikacija je urađena na osnovu kriterijuma:

- generacijske grupe (mladi, sredovečni, stariji),
- tip naselja (gradska/ostala naselja),
- pol (muški ženski),
- starosne grupe (20-24, 25-29, 30-34, 35-44, 45-54, 65-74, 75-84 , 85+).

Neposredni izbor ispitanika izvršen je uz poštovanje sledećih kvotnih kriterijuma:

- (1) jednak broj generacijskih grupa (250 mladih, 250 sredovečnih, 250 starijih),
- (2) proporcionalna zastupljenost prema tipu naselja,
- (3) proporcionalna zastupljenost prema polu,
- (4) proporcionalna zastupljenost prema starosnim grupama.

Teritorijalni stratumi su regioni (SEVER - Vojvodina i Beograd i JUG – Šumadija, Zapadna Srbija, Južna i Istočna Srbija).

Tabela 1: Realizovan uzorak

REGIONI		Opština	Planirani uzorak	Realizovan uzorak	Procenat Realizacije
SEVER	VOJVODINA	Plandište	69	69	100%
		Indija	81	81	100%
		Sombor	81	81	100%
	BEOGRAD	Savski venac	60	54	90%
		Palilula	60	66	110%
UKUPNO SEVER			351	351	100%

REGIONI		Opština	Planirani uzorak	Realizovan uzorak	Procenat Realizacije
JUG	Šumadija	Kragujevac	90	90	100%
		Kruševac	81	84	105%
	Zapadna Srbija	Loznica	69	69	100%
	Južna i Istočna Srbija	Niš	90	91	101%
		Knjaževac	69	69	100%
UKUPNO JUG			399	402	101%
UKUPNO			750	753	100,4%

U istraživanju je učestvovalo 753 ispitanika, 386 žena i 367 muškaraca. Prosečna starost ispitanika bila je 48,8 godina (najmlađi je imao 20, a najstariji 98 godina). Ispitanici su ravnomerno raspoređeni u tri starosne kategorije: 251 mladi ispitanik (20-34 godine), 255 sredovečnih (35-54 godina) i 247 starijih (preko 65 godina). Mladi su u ovom uzorku birani da budu uzrasta između 24 i 30 godina kako bi postojao i određen broj ispitanika sa decom u ovoj kategoriji.

Najveći broj ispitanika (55,4% mladih, 53,3% pripadnika srednje generacije i 39,7% pripadnika generacije starijih) ima završenu srednju školu, visoko i više obrazovanje ima 42,6% mladih, 40,4% pripadnika srednje generacije i 28,3% starijih. Među ispitanicima, 2% mladih, 6,3% pripadnika srednje generacije i 31,6% starijih su završili samo osnovnu školu ili je nisu ni završili.

Što se bračnog statusa tiče, 19,9% mladih, 64,7% pripadnika srednje generacije i 42,9% starijih su u braku, 68,1% mladih, 14,9% pripadnika srednje generacije i 5,3% starijih osoba nikad nije bilo u braku, a 8,8% mladih, 5,9% sredovečnih i 2,4% starijih živi u vanbračnoj zajednici. Što se tiče udovica i udovaca, ovde stariji prevlađuju (43,7%), a slede pripadnici srednje generacije (2%) i mladi (0,8%). Razvedeno ili razdvojeno je 2,4% mladih, 12, 2% sredovečnih i 5,7% starijih ispitanika.

U ukupnom uzorku 48,2% ispitanika je zaposleno, 28,2% je u penziji, 9,4% je nezaposlenih, 8,6% su studenti, 3,9% su domaćice i 1,7% spada u kategoriju drugo. Po uzrasnim kategorijama, 55% mladih, 84% sredovečnih i 0,4% starijih je zaposleno, a u penziji je 85% starijih i 0,1% mladih i 0,2% sredovečnih (kod mladih i pripadnika srednje generacije radi se o porodičnim ili invalidskim penzijama).

Među mladima je 26% studenata i 15% nezaposlenih, dok je 12% pripadnika srednje generacije nezaposleno, a što se tiče zanimanja, većina ispitanika je po zanimanju (ili je bila tokom radno-aktivnog perioda) radnik (36,9%), zatim slede službenici (21,4%), stručnjaci/rukovodioci (13%), studenata (8,6%), privatnici (3,5%) i poljoprivrednici (2,5%).

Po pitanju prihoda, redovna novčana primanja u vidu plate ima 56,2% mladih, 84,7% pripadnika srednje generacije i 3,2% starijih. Redovna novčana primanja u vidu penzije ima 85% starijih, a socijalnu pomoć prima 2% mladih, 3,5% pripadnika srednje generacije i 2,8% starijih.

U uzorku 21,9% mladih, 79, 2% sredovečnih i 87,4% starijih osoba ima decu, dvoje dece ima 32,9%, a 23% ima jedno dete. Najveći broj dece je šestoro. Ukupno u uzorku bez dece je 37,2% ispitanika, a među njima je 12,6% starijih.

U jednogeneracijskim domaćinstvima živi 31,1% ispitanika, u dvogeneracijskim domaćinstvima živi 32,4% i 36,5% živi **u višegeneracijskim domaćinstvima**.

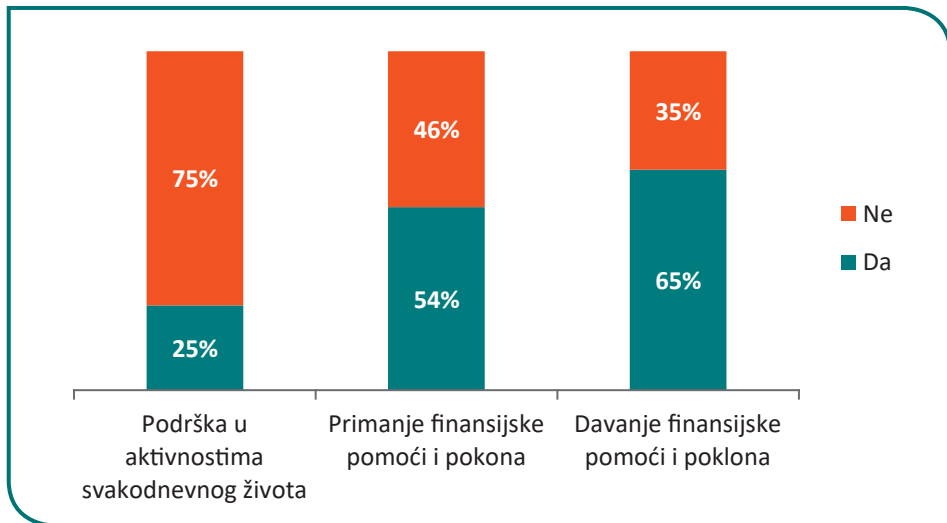
Polazeći od određenja da je međugeneracijska razmena bilo koji transfer materijalnih dobara i usluga, novca ili emocionalne podrške između osoba koje su u mogućnosti da pruže i onih kojima je pomoć ovog tipa potrebna, pod uslovom da pripadaju različitim generacijama⁶⁶, u istraživanju smo obuhvatili sve tri dimenzije međugeneracijske razmene: (1) praktičnu pomoć i podršku u svakodnevnom životu, (2) finansijsku razmenu, odnosno, primanje i davanje finansijske pomoći i poklona, i (3) socijalnu podršku ispoljenu kroz učestalost kontakata, emocionalnu bliskost i, sveukupno, kvalitet odnosa između roditelja i dece.

66 Hedberg, E. C., The Social Production of Intergenerational Exchange: The Value of Social Capital, University of Chicago

1. Učešće u međugeneracijskoj razmeni

Učešće u razmeni je definisano na osnovu pozitivnih odgovora na, minimum, jedan od modaliteta kojima su označene osnovne dimenzije međugeneracijske razmene: (1) praktična pomoć i podrška u aktivnostima svakodnevnog života, (2) primanje finansijske pomoći i poklona i (3) davanje finansijske pomoći i poklona.

Grafikon 4: Učešće u razmeni

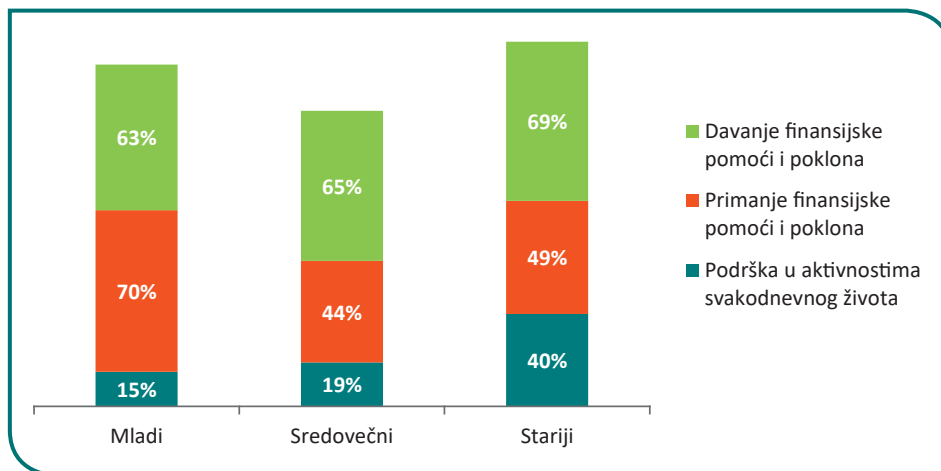
Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

U međugeneracijskoj razmeni je najzastupljenije „**davanje finansijske pomoći i poklona**“. Dve trećine ispitanika je navelo da je, bar jedanput, davalo neki od modaliteta finansijske pomoći i poklona. Samo 35% anketiranih je navelo da nije davalo finansijsku pomoć i poklone.

Na drugom mestu po zastupljenosti je „**primanje finansijske pomoći i poklona**“. Svaki drugi ispitanik u anketi je naveo da je, bar jedanput, primio neki od modaliteta finansijske pomoći i poklona.

Znatno manje je zastupljena „**podrška u aktivnostima za svakodnevni život**“. Ovu vrstu podrške i pomoći imao je tek svaki četvrti ispitanik u uzorku ovog istraživanja. Ova vrsta podrške obuhvata pomoć u obavljanju svakodnevnih poslova u domaćinstvu, održavanju lične higijene, čuvanju dece, održavanja kuće/stana, dvorišta, vrta i pomoćnih prostorija i pomoć u transportu i kupovini. Tri četvrtine anketiranih navelo je da ne koristi pomoć za obavljanje ovih aktivnosti. To praktično znači da većina, odnosno $\frac{3}{4}$ anketiranih ima potpuno autonomnu organizaciju poslova u domaćinstvu.

Grafikon 5: Učešće u razmeni po generacijama

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Posmatrano po generacijama, uočava se da stariji dobijaju značajno veću podršku za aktivnosti u svakodnevnom životu (40%) od sredovečnih (19%) i naročito mladih (15%).

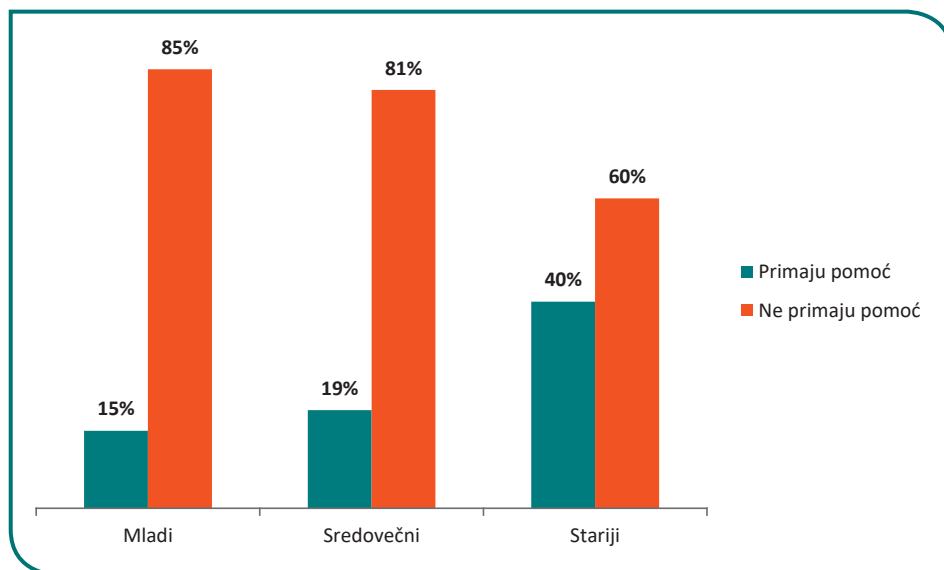
Sa druge strane, ove razlike među generacijama su znatno manje kada je u pitanju davanje finansijske pomoći i poklona. U svim generacijama udeo onih koji daju finansijsku pomoć i poklone je oko 2/3 anketiranih. Najmanji je kod mladih (63%), a najveći kod starijih (69%).

Mladi su u znatno većoj meri korisnici finansijske pomoći i poklona. Broj onih koji primaju pomoć i poklone (70%) je znatno veći od udela starijih (49%) i sredovečnih (44%) koji primaju finansijsku pomoć i poklone.

2. Pomoć i podrška u svakodnevnom životu

Neki ljudi su u situaciji da im je potrebna pomoć za aktivnosti u svakodnevnom životu. Zbog situacije u kojoj se nalaze, zbog starosti, bolesti, onesposobljenosti ili kulturološkog deficita, potrebna im je pomoć u kućnim poslovima, poslovima oko kuće i u vrtu, za prevoz i kupovinu, za ličnu pomoć i negu (starije i osobe sa invaliditetom), za čuvanje dece i sl.

Grafikon 6: Praktična pomoć u svakodnevnom životu

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

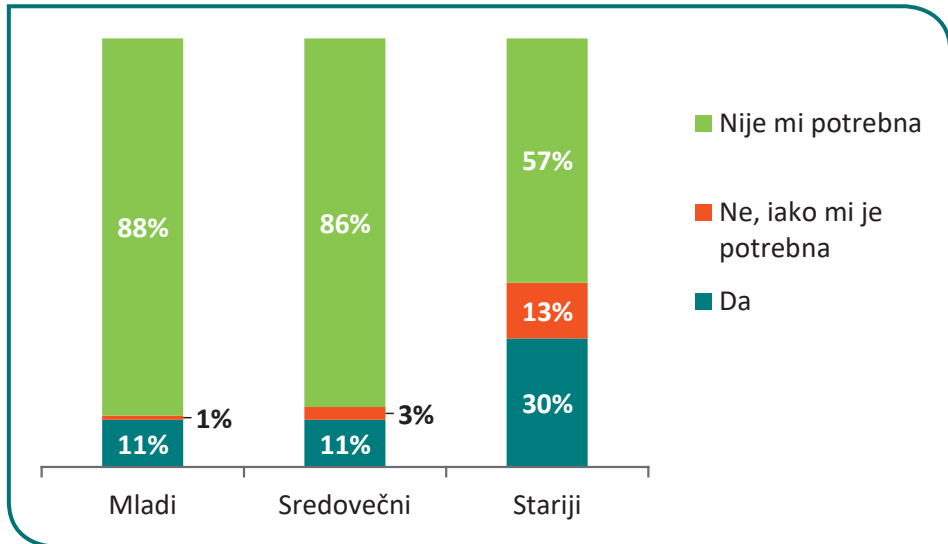
Može se uočiti značajna razlika među generacijama u pogledu korišćenja pomoći i podrške za aktivnosti u svakodnevnom životu. Ovu vrstu podrške koristi skoro svaki drugi pripadnik starije generacije (40%), za razliku od mladih kod kojih tek svaki sedmi koristi ovu vrstu podrške (15%). Kod sredovečnih, pomoć u aktivnostima svakodnevnog života i podršku koristi svaki peti anketirani (19%).

Detaljniju sliku o učešću u međugeneracijskoj razmeni dobijamo pregledom podataka o modalitetima pomoći prema generacijama. Raznovrsne aktivnosti u svakodnevnom životu posmatrane su u okviru pet grupa poslova: (1) kućni poslovi, (2) poslovi oko kuće, (3) transport i kupovina, (4) lična/direktna pomoć za higijenu i negu i (5) briga/čuvanje dece.

Kućni poslovi

Podrška u kućnim poslovima nije podjednako potrebna svim generacijama. Većina mladih (88%) i sredovečnih (86%) je izjavila da im takva pomoć nije potrebna. Tek svaki deseti koristi pomoć za kućne poslove.

Grafikon 7: Kućni poslovi

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Potreba za podrškom u obavljanju svakodnevnih kućnih poslova je izražena u starijoj generaciji. Samo nešto više od polovine (57%) anketiranih starijih od 65 godina je izjavilo da im takva pomoć nije potrebna.

Treba, međutim, uočiti, da uprkos tome da većina starijih (30%) dobija pomoć za kućne poslove, relativno veliki broj (13%) ostaje bez podrške uprkos tome što im je ona potrebna.

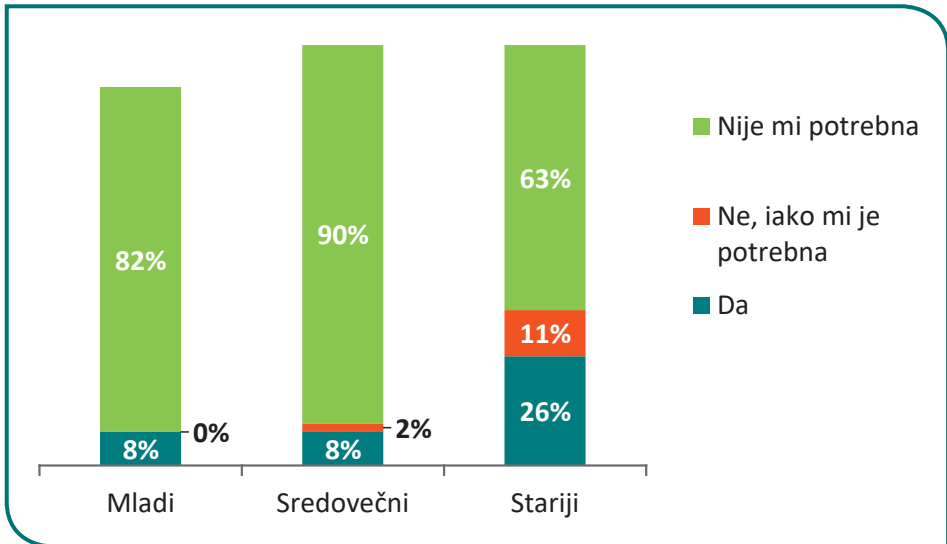
Nezadovoljene potrebe starijih za podrškom su pokazatelj da međugeneracijska solidarnost i razmena ne pokrivaju sve potrebe starijih i da još uvek nisu u dovoljnoj meri razvijeni servisi i usluge za podršku starijima.

Nezadovoljenost potreba sredovečnih (3%) i mladih (1%) je znatno manja nego kod starijih.

Poslovi oko kuće

Ova grupa poslova obuhvata aktivnosti koje se odnose na održavanje kuće/stana, vrta, bašte ili okućnice, pripremanje ogreva i sl. To su, uglavnom, teži fizički poslovi ili poslovi za koje su potrebni znanje i veštine.

Grafikon 8: Poslovi oko kuće

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

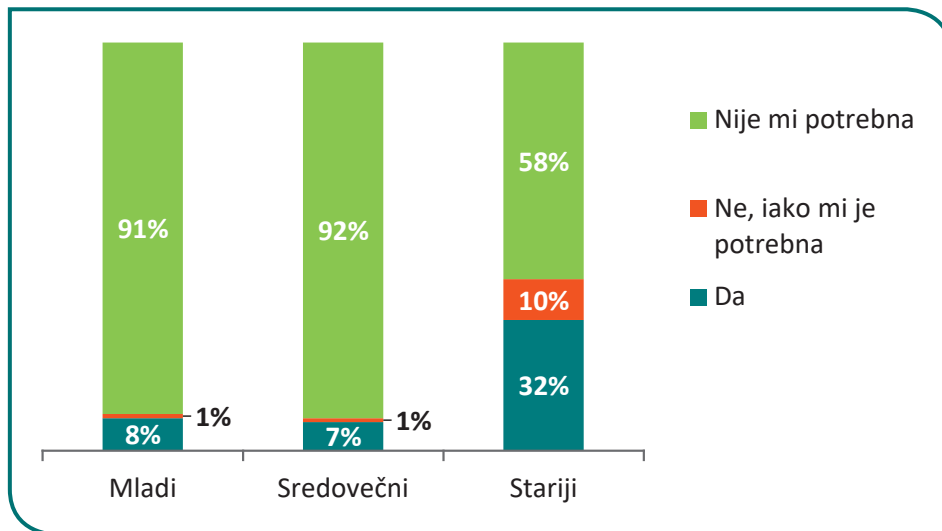
Za ovu grupu poslova je još izraženija međugeneracijska razlika, kako u pogledu potreba, tako i u pogledu dobijanja podrške i pomoći za njihovo obavljanje.

Stariji i dalje u najvećem obimu dobijaju podršku za ove poslove. Svaki četvrti dobija pomoć da bi mogao uredno da održava svoju kuću ili stan. Značajno je, međutim, da svaki deseti anketirani nema podršku i pomoć za ove poslove.

Transport i kupovina

Stariji ljudi, sa promenama koje ih sustižu, gube kapacitete za autonomiju u pogledu kretanja u okruženju i samostalnog odlaska u kupovinu. Zbog toga su upućeni na podršku i pomoć mlađih ili, korišćenje komercijalnih usluga (taksi, kućna dostava i sl.).

Grafikon 9: Transport i kupovina

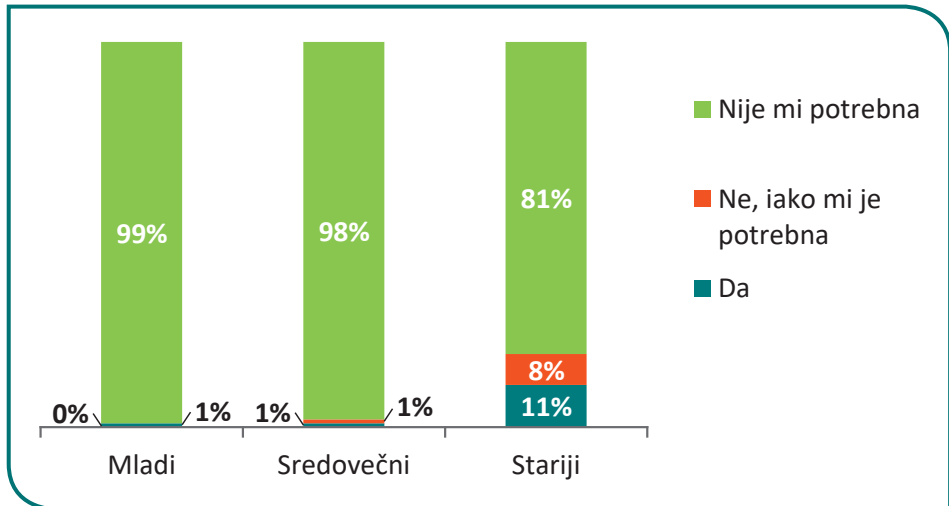
Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Jedna trećina starijih koristi pomoć i podršku za transport i kupovinu. Kao i kod drugih potreba, jedan broj (svaki deseti) je bez podrške iako mu je potrebna.

Lična/direktna pomoć

Ova vrsta podrške i pomoći odnosi se, uglavnom, na negu starijih i osoba sa invaliditetom.

Grafikon 10: Lična/direktna pomoć

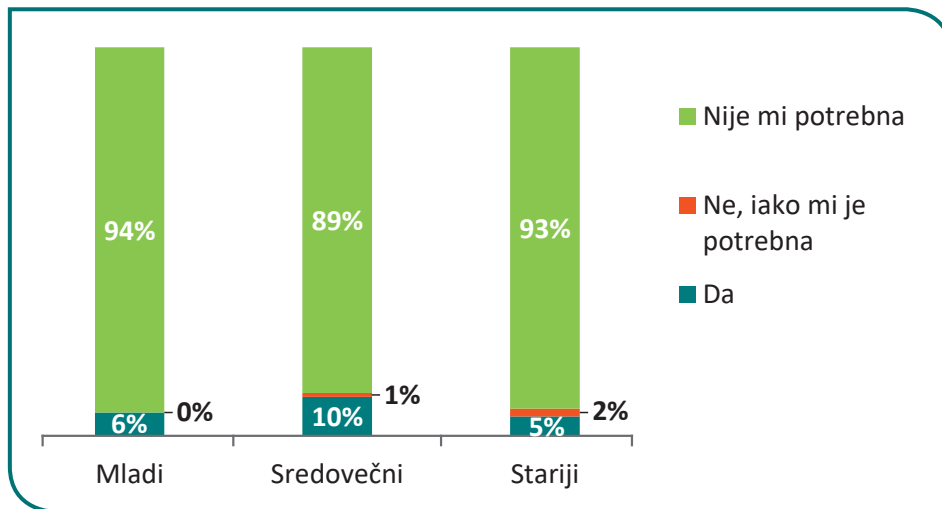
Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Jedna petina starijih ima potrebu za ovom vrstom podrške. Nažalost, kao i kod ostalih aktivnosti, podršku ne dobijaju svi kojima je potrebna. Može se uočiti da je deficit u dobijanju podrške najveći za ovu grupu aktivnosti. Broj onih koji je dobijaju (11%) je neznatno veći od broja starijih koji je ne dobijaju (8%), iako im je potrebna.

Briga za decu - čuvanje dece

Ova grupa aktivnosti je najčešće pominjana kao oblik međugeneracijske pomoći i podrške. Poznat kao „baka i deka servis“, ovaj vid međugeneracijske razmene ima dugu tradiciju, ali i sve manju zastupljenost.

Grafikon 11: Čuvanje dece

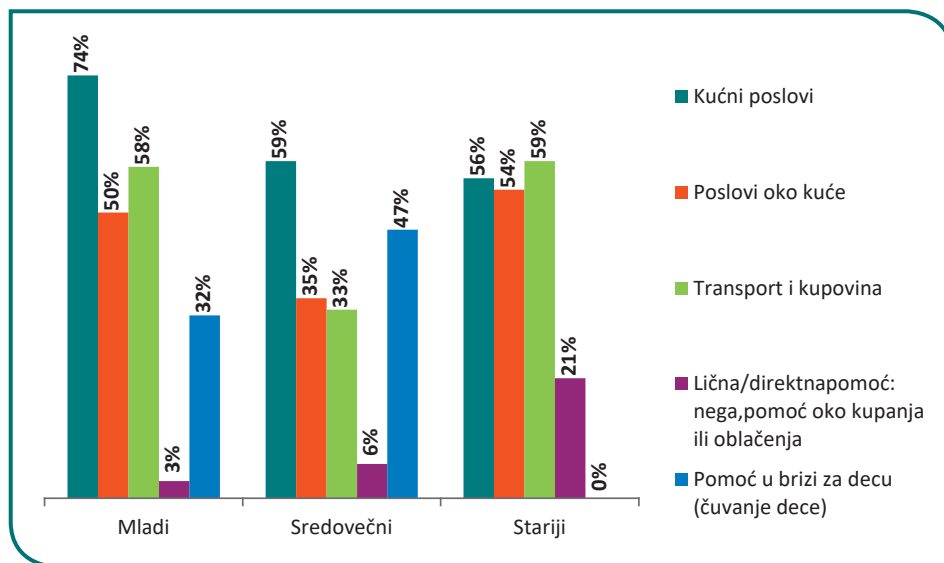
Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Primat preuzimaju profesionalne institucije za „brigu i rano obrazovanje“ koje se ne prepoznaju kao „pomoć i podrška“ i zbog toga se većina anketiranih izjašnjava da im ovaj vid podrške i nije potreban.

Pružaoći pomoći

Porodica je najzastupljeniji pružalac podrške u svakodnevnim aktivnostima. Udeo porodične podrške je najzastupljeniji kod mladih, naročito kod kućnih poslova. Mladi su, po svojoj prilici, „zaštićeni“ od kućnih obaveza dok traje školovanje.

Grafikon 12: Udeo porodice u pružanju praktične pomoći

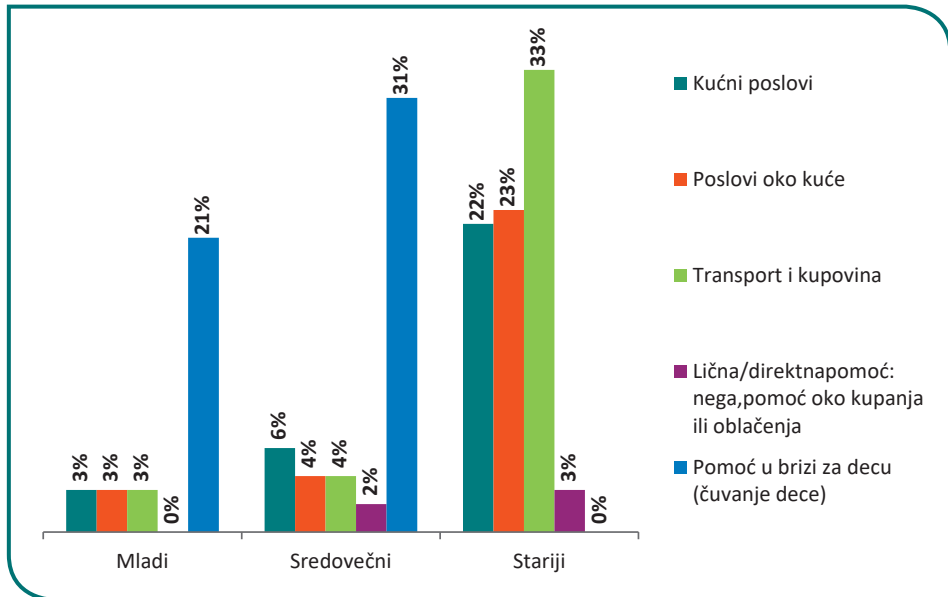
Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Srednja generacija ima izraženiju porodičnu podršku u kućnim poslovima i za čuvanje dece. Stariji su, mada u nešto manjoj meri, podržani od porodice u, gotovo, svim aktivnostima.

Sa druge strane, oni su i korisnici usluga servisa/agencija za kućne poslove (13%), poslove oko kuće (7%), transport i kupovinu (9%) i ličnu/direktnu pomoć (6%).

Starija generacija se, za razliku od drugih generacija, oslanja i na „nekog drugog“, odnosno, razne oblike neformalne podrške za kućne poslove (2%), poslove oko kuće (3%), transport i kupovinu (8%) i ličnu/direktnu pomoć (2%).

Rodbinska podrška i pomoć, za sve vrste svakodnevnih aktivnosti, u najvećoj meri dolazi od članova domaćinstva.

Grafikon 13: Udeo neformalne praktične pomoći izvan domaćinstva

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Zastupljenost neformalne pomoći koja dolazi od članova porodice koji ne žive u istom domaćinstvu i rođaka, zastupljena je kod mladih (21%) i sredovečnih (31%) za čuvanje dece.

Starija generacija u većoj meri i za veći broj aktivnosti dobija podršku od članova porodice i rođaka koji ne žive sa njima u domaćinstvu.

3. Finansijska razmena

Finansijska razmena obuhvata raznovrsne modalitete **primanja** i **davanja** novčane pomoći i poklona.

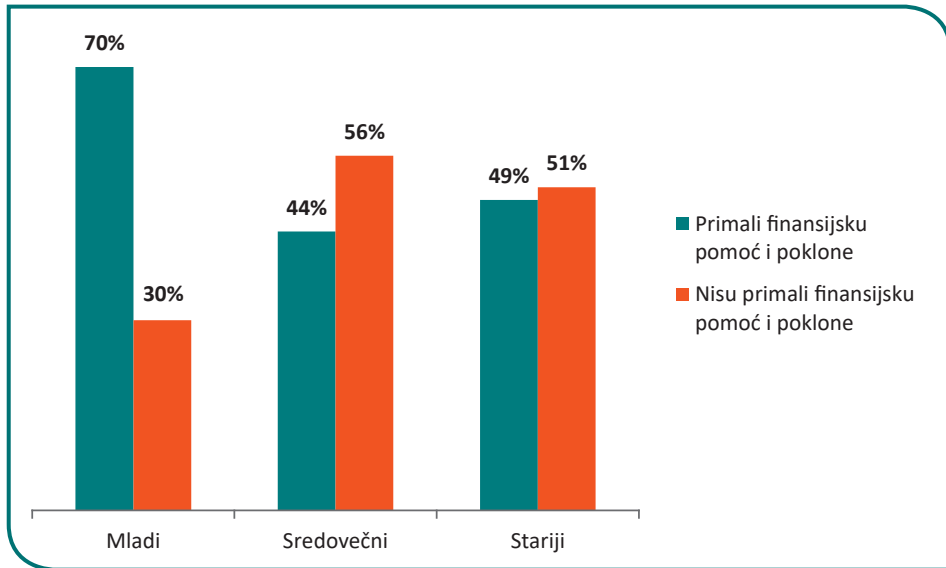
3.1. Primanje finansijske pomoći i poklona

Na osnovu odgovora anketiranih⁶⁷, uočava se da sve generacije učestvuju u finansijskoj razmeni primajući neki od oblika novčane pomoći ili poklona. Posmatrali smo zastupljenost 15 modaliteta davanja ili primanja finansijske pomoći i poklona.

Mladi u tome prednjače, odnosno, kod njih je prijem finansijske pomoći i poklona gotovo dvostruko veći nego kod starijih generacija. Sredovečni i stariji gotovo da imaju ujednačen nivo u primanju finansijske pomoći i poklona.

67 Pitanje je glasilo: *Neki ljudi su u situaciji da primaju pomoć ili poklone. Da li ste Vi PRIMALI finansijsku pomoć ili poklone u proteklih 12 meseci?*

Grafikon 14: Primanje finansijske pomoći i poklona

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Modaliteti finansijske razmene

Ako se posmatra zastupljenost pojedinih modaliteta u finansijskoj razmeni, mogu se izdvojiti tri nivoa zastupljenosti: **nizak nivo** obuhvata modalitete čija je zastupljenost manja od 5%, **srednji nivo** čine modaliteti sa zastupljenošću od 5% do 15%, a **viši nivo** modaliteti razmene sa zastupljenošću od 15% i više.

Kada su u pitanju **primanje** u finansijskoj razmeni, visok nivo zastupljenosti imaju samo redovna novčana pomoć (26%) i razni pokloni (25%). Sa druge strane, nizak nivo zastupljenosti imaju plaćanje časova vožnje (4%), isplata ili preuzimanje duga (4%), kupovina automobila (4%) i pomoć za pokretanje/vođenje posla (1).

Najveći broj modaliteta u primanju finansijske pomoći i poklona je na srednjem nivou (60%). Finansijska pomoć i pokloni, na ovom nivou, najčešće se primaju za: lekove i troškove lečenja (14%), džeparac (14%), pozajmice (14%), odmor, hobi ili razonodu (13%), poklone (troškove) za venčanje ili druge društvene događaje (12%), pomoć za školovanje (10%), sufinansiranje troškova usluga - smeštaj u dom, vrtić, internat i sl. (6%), kupovina/održavanje nekretnina (6%) i rođenje dece – kupovina kolica i opreme (5%).

Modaliteti primanja po generacijama

Tabela 2: Primanje finansijske pomoći i poklona po generacijama

Generacija	Nivo zastupljenosti modaliteta primanja		
	Visok nivo	Srednji nivo	Nizak nivo
Mladi	<p>Redovna finansijska pomoć - 36%</p> <p>Pokloni - 28%</p> <p>Džeparac – 36%</p> <p>Pomoć za školovanje – 26%</p> <p>Plaćanje za odmor, hobi ili razonodu – 26%</p> <p>Pokloni (troškovi) za venčanje ili druge društvene događaje – 21%</p> <p>Pozajmice – 18%</p>	<p>Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.)-10%,</p> <p>Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja - 8%</p> <p>Plaćanje časova vožnje –10%</p> <p>Za kupovinu automobila - 7%</p> <p>Isplata/preuzimanje duga-7%</p>	<p>Kupovina/ održavanje nekretnina - 4%</p> <p>Pokretanje/ vođenje posla – 2%</p>
Sredovečni	<p>Pokloni - 23%</p> <p>Redovna finansijska pomoć - 16%</p>	<p>Pozajmice - 14%</p> <p>Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja - 8%</p> <p>Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.) - 6%</p> <p>Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike - 8%</p> <p>Kupovina/održavanje nekretnina - 6%</p> <p>Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari – 8%</p> <p>Finansijska pomoć za školovanje – 5%</p>	<p>Džeparac - 3%</p> <p>Plaćanje časova vožnje - 2%</p> <p>Isplata/preuzimanje duga - 3%</p> <p>Za kupovinu automobila - 4%</p> <p>Pokretanje/vođenje posla - 2%</p>

Generacija	Nivo zastupljenosti modaliteta primanja		
	Visok nivo	Srednji nivo	Nizak nivo
Stariji	Redovna finansijska pomoć - 26% Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja – 26% Pokloni - 25%	Pozajmice -10% Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike - 8% Kupovina/održavanje nekretnina - 8%	Džeparac - 2% Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari - 4% Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.) -1% Isplata/preuzimanje duga - 4% Za kupovinu automobile - 3% Pokretanje/vođenje posla - 1%

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Kod sve tri generacije je na visokom nivou zastupljenosti primanje redovne finansijske pomoći i poklona. Razlikuje se, jedino, stepen zastupljenosti po generacijama. Kod mladih i starijih je u nešto većoj meri zastupljeno primanje redovne finansijske pomoći

S obzirom da su mladi u najvećoj meri korisnici finansijske pomoći i poklona, logično je da je kod njih i najveći broj modaliteta (7 od 15) na visokom nivou zastupljenosti.

Samo mladi dobijaju pomoć za džeparac i školovanje, za odmor, hobi ili razonodu, poklone (troškovi) za venčanje ili druge društvene događaje i pozajmicu.

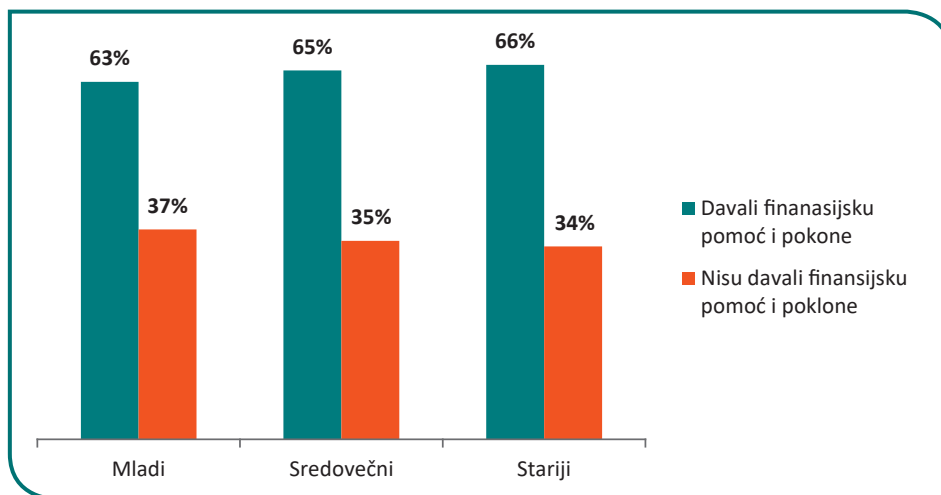
Samo stariji imaju na visokom nivou učešće primanja finansijske pomoći za lekove i troškove lečenja.

3.2. Davanje finansijske pomoći i poklona

Sve generacije učestvuju, gotovo podjednako, u **davanju** finansijske pomoći i poklona. Dve trećine i mladih i starijih je, prema izjavama u anketi, davalo finansijsku pomoć i poklone.⁶⁸ Samo jedna trećina anketiranih nije davala finansijsku pomoć i poklone.

68 Pitanje je glasilo: *Neki ljudi su u situaciji da pružaju pomoć ili poklone. Da li ste Vi nekom DAVALI finansijsku pomoć ili poklone u proteklih 12 meseci?*

Grafikon 15: Davanje finansijske pomoći i poklona

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Modaliteti davanja finansijske pomoći i poklona

Kada je u pitanju davanje finansijske pomoći i poklona veći broj modaliteta ima visok nivo zastupljenosti (6 od 15). Najzastupljeniji su razni pokloni (32%), pokloni (troškovi) za venčanje i druge društvene događaje (26%), džeparac (24%), pozajmice (19%), redovna finansijska pomoć (18%) i rođenje dece - troškovi za kolica i opremu (15%).

Nizak nivo u davanjima imaju, isto kao i kod primanja, modaliteti: isplata i preuzimanje duga (4%), za kupovinu automobila (3%), plaćanje časova vožnje (3%) i pomoć za pokretanje i vođenje posla (1%).

Modaliteti davanja po generacijama

Sve generacije imaju na visokom nivou zastupljenosti po pet modaliteta davanja finansijske pomoći i poklona. Sve generacije na visokom nivou imaju zastupljeno davanje raznih poklona, poklona (troškovi) za venčanje i druge društvene događaje i redovnu finansijsku pomoć.

Samo srednja generacija ima davanja, na visokom nivou zastupljenosti, za finansijsku pomoć za školovanje (29%), plaćanje za odmor, hobi ili razonodu (20%) i finansijsku pomoć za lekove i troškove lečenja (19%).

Modaliteti davanja po generacijama

Tabela 3: Davanje finansijske pomoći i poklona po generacijama

Generacija	Nivo zastupljenosti modaliteta primanja		
	Visok nivo	Srednji nivo	Nizak nivo
Mladi	Pokloni - 33% Pokloni (troškovi) za venčanje i druge društvene prilike - 28% Redovna finansijska pomoć - 16% Pozajmice - 26% Rođenje dece - troškovi za kolica i opremu - 16%	Džeparac - 13% Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja - 11% Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari - 10% Isplata/preuzimanje duga – 7% Finansijska pomoć za školovanje - 5% Kupovina/održavanje nekretnina - 5%	Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.) - 2% Za kupovinu automobile - 2% Pokretanje/vođenje posla - 1%
Sredovečni	Pokloni - 31% Pokloni (troškovi) za venčanje i druge društvene prilike - 25% Redovna finansijska pomoć - 20% Pozajmice - 18% Džeparac - 33%	Rođenje dece – troškovi za kolica i opremu – 13% Plaćanje časova vožnje – 7% Kupovina/održavanje nekretnina - 5%	Za kupovinu automobila - 4% Džeparac - 3% Isplata/preuzimanje duga - 3% Kupovina/održavanje nekretnina - 2% Pokretanje/vođenje posla – 2% Plaćanje časova vožnje - 2%

Generacija	Nivo zastupljenosti modaliteta primanja		
	Visok nivo	Srednji nivo	Nizak nivo
Stariji	Pokloni - 33% Pokloni (troškovi) za venčanje i druge društvene prilike - 27% Redovna finansijska pomoć - 17% Rođenje dece - troškovi za kolica i opremu - 15% Džeparac - 26% -	Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari - 10% Pozajmice – 7% Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja - 7% Finansijska pomoć za školovanje - 7%	Plaćanje časova vožnje - 2% Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.) - 4% Isplata/preuzimanje duga - 2% Za kupovinu automobila - 2% Kupovina/održavanje nekretnina - 3%

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Džeparac daju sredovečni (33%) i stariji (26%), a mladi (26%) i sredovečni (18%) pozajmice.

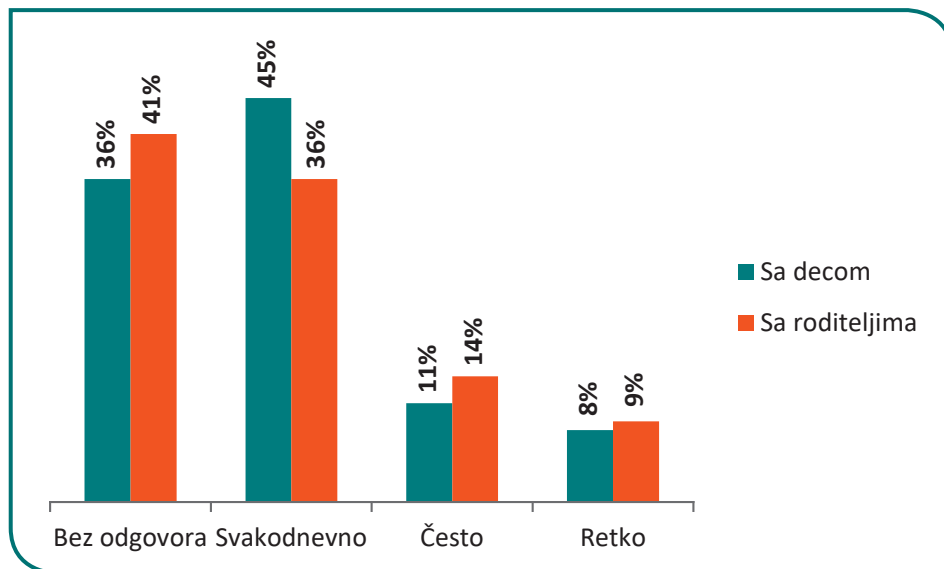
4. Socijalna podrška

Sve su brojnija istraživanja koja pokazuju da je društvena interakcija od suštinskog značaja za kvalitet života, dobro zdravlje i dugovečnost. Zbog toga je važno da se u okviru međugeneracijske solidarnosti i razmene razmatraju i društveni aspekti međugeneracijskih odnosa. Ova vrsta odnosa je važna i za razvoj mladih i za dobrobit starijih. Vrednost ovog tipa podrške nema novčani ekvivalent, ali je izuzetno važna za kvalitet života u svim fazama životnog ciklusa.

Istraživanje međugeneracijske solidarnosti i razmene je nepotpuno ukoliko ne obuhvati i socijalnu dimenziju, odnosno, pojedine aspekte društvenih veza i odnosa, kako među generacijama tako i unutar generacija. S obzirom da je to krupan izazov i podrazumeva temeljan studijski odnos i dugotrajnije istraživačke postupke, u ovom istraživanju smo se zadovoljili setom pitanja koja treba da osvetle tri ključna aspekta: (1) **učestalost ličnih kontakata** sa decom i roditeljima, (2) **osećanje bliskosti** sa decom i roditeljima i (c) **međugeneracijski odnosi**, odnosno, slaganje sa decom i roditeljima. Nažalost, ni ove aspekte nismo bili u mogućnosti da sagledamo u svojoj kompleksnosti, već samo na nivou elementarnih informacija na bazi samoocene anketiranih. Verujemo, međutim, da je i to dovoljno da na osnovu elementarnih podataka kompletiramo sliku o međugeneracijskoj razmeni.

Lični kontakti

Grafikon 16: Učestalost ličnih kontakata

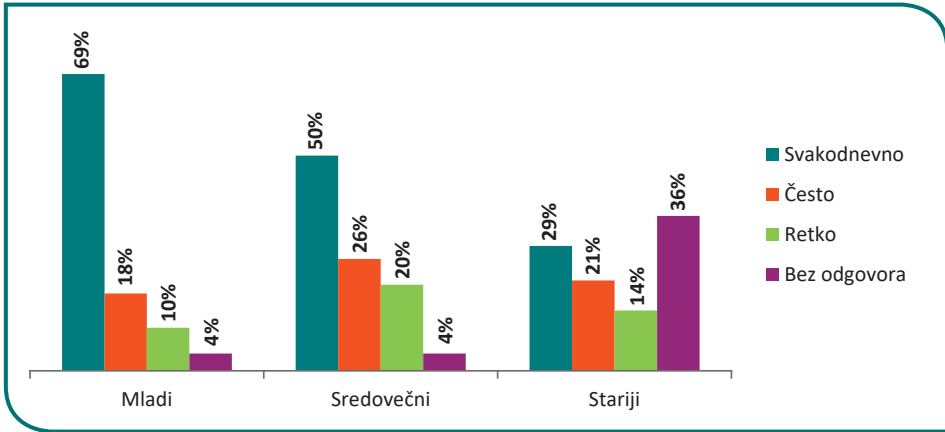
Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Učestalost ličnih kontakata sa decom je veća nego sa roditeljima. Svakodnevne kontakte sa decom ima 45% anketiranih, a sa roditeljima samo nešto više od jedne trećine (36%). Retki kontakti su, gotovo podjednaki, i sa decom (8%) i sa roditeljima (9%).

Zanimljivo je da relativno veliki broj anketiranih izostavlja odgovor na pitanje o učestalosti ličnih kontakata. Može se pretpostaviti da jedan od razloga proizlazi iz vertikalnog deficita, odnosno, nemanja dece ili roditelja (strukturni razlog), a drugi iz prikrivanja neprijatnih činjenica, odnosno, nepostojanja ličnih kontakata sa decom i roditeljima (subjektivni razlog).⁶⁹

⁶⁹ Temeljnije proučavanje društvenih međugeneracijskih veza i odnosa treba da uključi i ovaj aspekt i ponudi preciznije odgovore o zastupljenosti ovih okolnosti u oblikovanju nacionalnog stava o ovim temama.

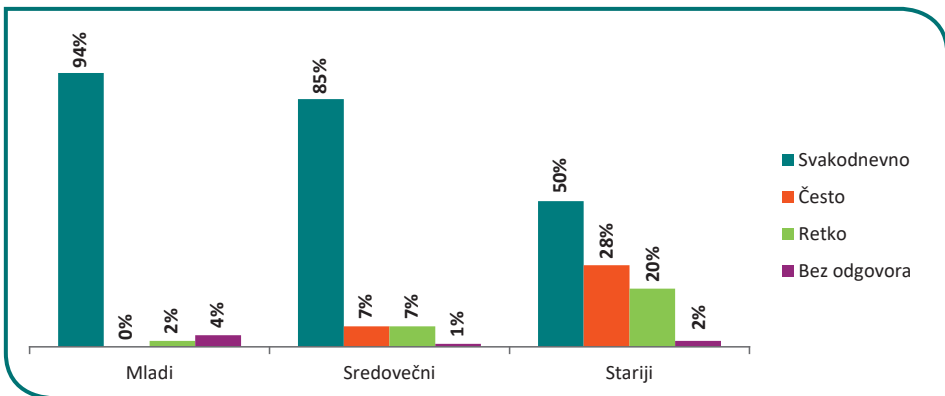
Grafikon 17: Učestalost ličnih kontakata po generacijama

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Očigledno je da stariji imaju manju zastupljenost svakodnevnih ličnih kontakata. Sa starenjem opada učestalost komunikacija. U ovoj generaciji je i veliki broj onih koji na ovo pitanje izostavljaju odgovor, bilo iz strukturalnih ili subjektivnih razloga.

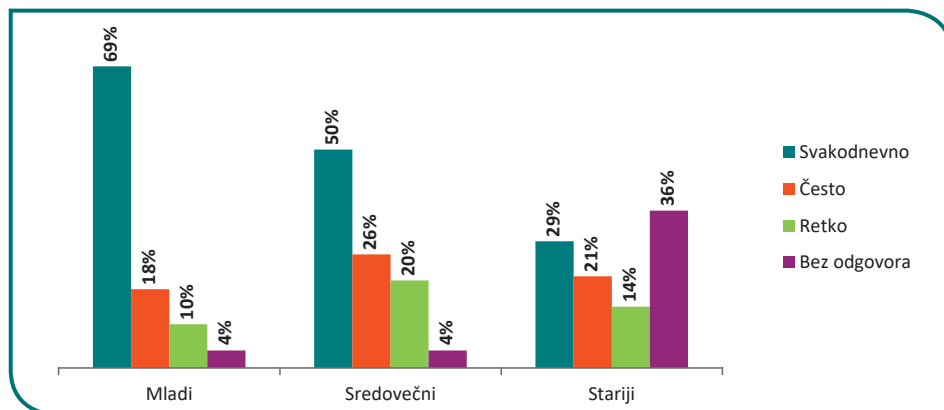
Grafikon 18: Učestalost ličnih kontakata sa decom

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Učestalost svakodnevnih ličnih kontakata sa decom je veoma visok i kod mladih (94%) i kod sredovečnih (85%). Retki kontakti sa decom su veoma malo zastupljeni kod mladih i sredovečnih.

Grafikon 19: Učestalost ličnih kontakata sa roditeljima

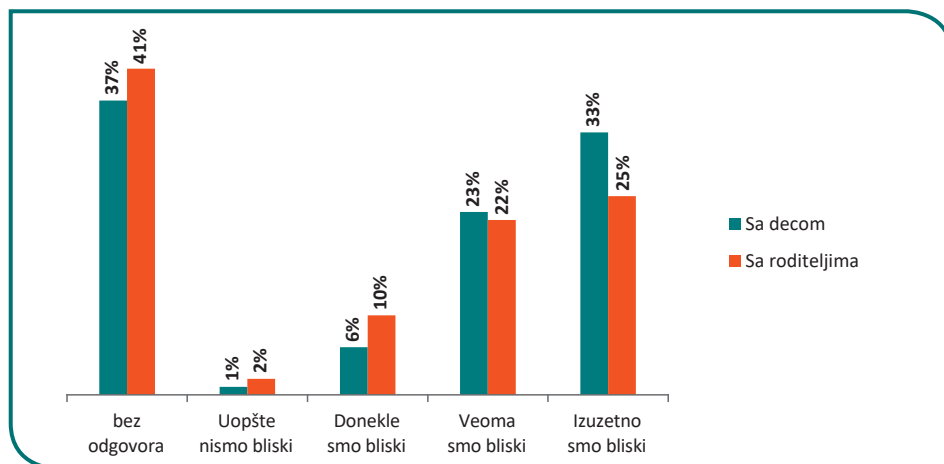
Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Sudeći po učestalosti ličnih kontakata starija generacija je, u priličnoj meri, izložena marginalizaciji. Samo svaki drugi ima svakodnevne kontakte sa decom. Sa druge strane, svaki peti viđa retko svoju decu.

Osećaj bliskosti

Emocionalna bliskost pripadnika različitih generacija je složen fenomen sa raznovrsnim manifestacionim obeležjima. Podaci dobijeni u ovom istraživanju predstavljaju samoocenu učesnika u anketi. Relativno veliki broj upitnika u kojima nije dobijen odgovor na ovo pitanje ukazuje da su unutarporodični odnosi još uvek **dobro čuvana tajna** i da anketna istraživanja imaju imanentna ograničenja u proučavanju takvih pojava.

Grafikon 20: Osećaj bliskosti sa decom i roditeljima

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

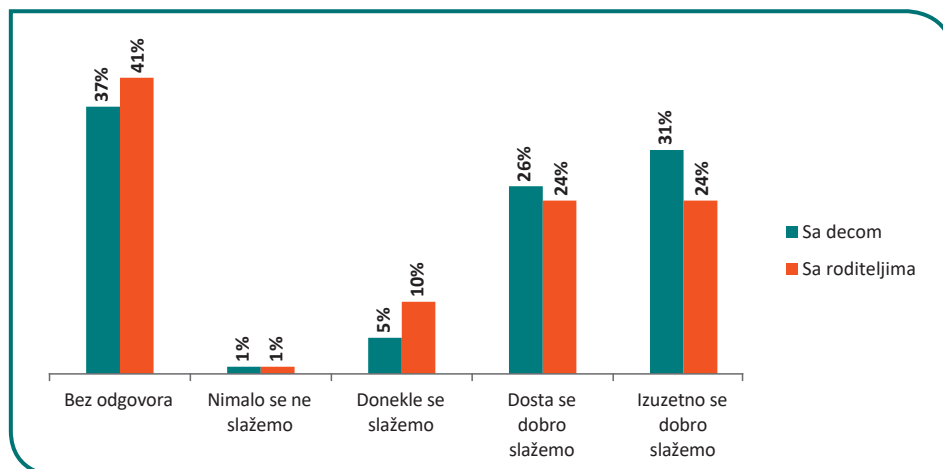
Većina anketiranih iskazuje postojanje bliskih odnosa, kako sa decom tako i sa roditeljima. Bez bliskih odnosa sa decom je tek svaki stoti anketirani. Sa druge strane, jedna trećina ima veoma bliske odnose sa decom. Emocionalna bliskost je u nešto većoj meri izražena prema deci nego prema roditeljima.

Međugeneracijski odnosi

Jedno pitanje u anketi odnosilo se i na odnose sa decom i roditeljima, odnosno, na samoocenu tih odnosa. Modaliteti odgovora iskazivali su stepen slaganja, odnosno, pozitivnih porodičnih odnosa.

Nešto više od trećine ispitanika izostavilo je odgovor na ovo pitanje, odnosno, izostala je samoocena porodičnih odnosa.

Grafikon 21: Odnosi sa decom i roditeljima

Izvor: Baza podataka na osnovu upitnika

Većina anketiranih koja je dala odgovor na ovo pitanje ima dobre unutarporodične odnose i dobro se slaže i sa decom i sa roditeljima. Samo 1% ili svaki stoti anketirani se „nimalo ne slaže“ ni sa decom ni sa roditeljima.

Kao i kod emocionalnih odnosa, unutarporodični međugeneracijski odnosi se menjaju tokom životnog ciklusa. Dobri odnosi sa roditeljima, iako su i dalje prisutni kod većine anketiranih, manje su izraženi nego dobri odnosi sa decom.

Karakteristike međugeneracijske razmene

Na osnovu statističke obrade informacija dobijenih na osnovu upitnika kreiranog za potrebe ovog istraživanja, možemo zaključiti da pol ne utiče na potrebe pojedinaca za pomoći u obavljanju kućnih poslova, poslova oko kuće, transporta i trgovine. Sa druge strane, postoji stvarna značajna povezanost između potrebe za ličnom/direktnom pomoći (nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja) i pomoći u brizi za decu. Dok 5,2% ispitanica navodi da prima ličnu direktnu pomoć, a još 4,4% navodi da pomoć ne primaju, iako im je potrebna, samo 3% ispitanika navodi da dobija ovu vrstu pomoći i njih 2,2% da je ne primaju, ali da im je potrebna.

Sa druge strane, pomoć oko brige o deci potrebija je muškarcima (njih 6,3% izjavilo se da dobijaju ovu vrstu pomoći i još 1,4% da je ne dobijaju, iako im je potrebna, naspram 4,9% žena koje dobijaju i 2,3% kojima je ova vrsta pomoći neophodna, ali je ne dobijaju).

Starost i zdravstveno stanje značajno su povezani sa potrebom za pomoći (izuzev pomoći u brizi za decu). Sa godina raste i potreba za pomoći u kućnim poslovima (11,6% mladih iskazalo je potrebu za ovom vrstom pomoći, naspram 13,8% sredovečnih i 42,6% starijih – od kojih 30% i dobije pomoć). Slična je situacija i za ostale vrste pomoći pokrivene upitnikom, potreba raste sa brojem godina. Karakteristično je, ipak, da je zadovoljenje potrebe u mladosti veće, zatim opada u sredovečnim godinama, da bi se ponovo povećalo u starosti.

Potreba za pomoći (izuzev pomoći u brizi za decu) raste sa pogoršanjem zdravstvenog stanja do određenog nivoa, a zatim ponovo opada. Zanimljivo je da su se ispitanici, koji su naveli da im je zdravstveno stanje veoma loše, u manjoj meri izjašnjavali da im je potrebna pomoć u obavljanju kućnih poslova i poslova oko kuće, dok su za pomoć oko transporta i lične nege navodili da im je neophodna. Zabrinjava podatak da su nezadovoljene potrebe za pomoći kod ove kategorije ispitanika (sa veoma lošim zdravstvenim stanjem) na visokom nivou – čak trećina je izjavila da ne dobija pomoć u obavljanju kućnih poslova i ličnu pomoć iako im je neophodna, a gotovo četvrtina da ne dobija neophodnu pomoć u transportu.

Život u zajednici ili jednočlanom domaćinstvu nije ni na koji način povezan sa potrebom za pomoći, dok postoji stvarna povezanost između potrebe za pomoći i trenutnog radnog statusa. Penzioneri i domaćice bez drugog zaposlenja imaju najveću potrebu za pomoći (sve vrste osim pomoći u brizi za decu) i ujedno u najvećoj meri i primaju pomoć.

Kada je finansijska pomoć u pitanju, ne postoji povezanost sa starošću, izuzev u slučaju džeparca i finansijske pomoći za školovanje. Džeparac redovno dobija gotovo 20%, dok ga povremeno dobija 14,7% mladih starosti 20-34 godina. Džeparac kao vid finansijske pomoći gubi na značaju po izlasku iz starosne kategorije mladih. Finansijsku pomoć za školovanje redovno prima 16,3%, a povremeno 8% mladih.

Postoji izrazito jaka povezanost između trenutnog radnog statusa i primanja džeparca kao vida finansijske pomoći. Čak 52% ispitanika koji su izjavili da su u prethodnih 12 meseci primili džeparac su studenti, 23,5% su nezaposleni i što je najzanimljivije 21,6% je zaposleno. Slična je situacija i sa finansijskom pomoći za školovanje, čiji su dobitnici 66,7% studenti i 24,4% zaposleni.

Značajna povezanost postoji između trenutnog radnog statusa i ostalih vidova finansijske pomoći poput: redovne finansijske pomoći u gotovini („dodatak“ za troškove života), finansijske pomoći za lekove i troškove lečenja, plaćanja časova vožnje, plaćanja za odmor, hobi ili druge slične stvari.

Primanje finansijske pomoći za lekove i troškove lečenja značajno je povezano sa zdravstvenim statusom, te 48,6% ispitanika koji su se izjasnili da su u poslednjih 12 meseci primali ovu vrstu pomoći ocenjuje da im je zdravstveno stanje osrednje (ni dobro, ni loše), dok 21% procenjuje zdravstveno stanje kao loše i 7,6% kao veoma loše.

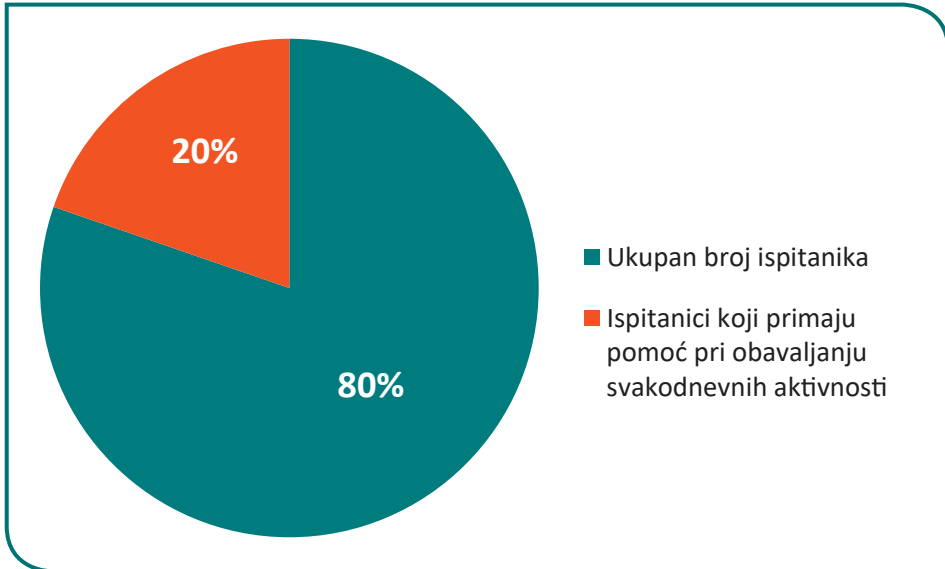
Međugeneracijski porodični odnosi, mereni odgovorima na pitanja „koliko često ste imali kontakt sa roditeljima, odnosno decom?“ izrazito jako su povezani sa trenutnim radnim statusom. Čak 58,2% onih koji svoju decu viđaju svakodnevno su zaposleni i 27,5% penzioneri. Sa druge strane, struktura onih koji imaju svakodnevni susret sa roditeljima je sledeća: 66,3% zaposleni, 15,8% studenti i 14,3% nezaposleni.

Osećaj bliskosti sa decom/roditeljima izrazito jako je povezan sa činjenicom gde deca žive. Izuzetnu bliskost sa decom u 63,4% slučajeva osećaju ljudi koji žive u istom domaćinstvu sa svojom decom, ali i u 25,4% slučajeva kada ni jedno dete ne živi sa njima. Takođe, 25% onih koji se uopšte ne osećaju bliskim sa svojom decom žive u istom domaćinstvu sa njima. Povezanost sa roditeljima takođe je značajno korelirala sa činjenicom gde žive nečija deca.

Obim međugeneracijske razmene

Od ukupnog broja ispitanika (753) njih 185 se izjasnilo da prima barem neku vrstu pomoći koja im je neophodna za realizaciju svakodnevnih aktivnosti. Dalja analiza dobijenih rezultata vršiće se nad skupom ovih ispitanika.

Grafikon 22. Udeo ispitanika koji primaju pomoć

Izvor: obrada podataka dobijenih na osnovu upitnika

Ukrštanjem odgovora u vezi sa dobijanjem pomoći od članova porodice i razdaljine na kojoj deca žive, utvrđeno je da postoji veoma jaka korelacija kod pomoći u poslovima oko kuće, dok značajna korelacija postoji i za sve ostale ispitivane vrste pomoći (osim pomoći oko **čuvanja** dece – što je i logično jer je pomoć oko čuvanja dece neophodna mlađim i sredovečnim ljudima sa kojima deca žive u istom domaćinstvu). U slučaju pomoći u poslovima oko kuće, kada ih pruža neko iz uže porodice, ko ne živi u istom domaćinstvu, u 58,8% slučajeva deca žive na udaljenosti do 30 minuta.

Veza dobijanja pomoći od članova porodice sa generacijskim sastavom domaćinstava postoji u značajnoj meri, pa tako pomoć oko kućnih poslova od članova domaćinstava u 57% slučajeva stiže u višegeneracijskim domaćinstvima i u 30,1% slučajeva u dvo-generacijskim domaćinstvima. Pomoć u čuvanju dece od članova domaćinstava u 70,6% stiže u višegeneracijskim domaćinstvima.

Korišćenje servisa za ostvarivanje potrebe za pomoći nije ni u kakvoj korelaciji sa statusom na tržištu rada, niti sa glavnim zanimanjem u radno aktivnom periodu.

Najveći obim razmene ostvaruje se kroz pružanje, odnosno primanje pomoći oko kućnih poslova, pri čemu je 13,1% ispitanika izjavio da ovu vrstu pomoći dobija redovno i 4,2% da je dobija povremeno. Sledeća po značaju je pomoć pri transportu i kupovini, 9,6% ispitanika je dobija redovno i 6% povremeno.

Tabela 4: Primanje pomoći

25.1 Kućni poslovi		
	Broj ispitanika	%
Bez odgovora	622	82,6
Dobija redovno	99	13,1
Dobija povremeno	32	4,2
Ukupno	753	100,0

25.2 Poslovi oko kuće		
	Broj ispitanika	%
Bez odgovora	648	86,1
Dobija redovno	62	8,2
Dobija povremeno	41	5,4
Dobija jednokratno	2	0,3
Ukupno	753	100,0

25.3 Transport i kupovina		
	Broj ispitanika	%
Bez odgovora	635	84,3
Dobija redovno	72	9,6
Dobija povremeno	45	6,0
Dobija jednokratno	1	0,1
Ukupno	753	100,0

25.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja		
	Broj ispitanika	%
Bez odgovora	718	95,4
Dobija redovno	23	3,1
Dobija povremeno	10	1,3
Dobija jednokratno	2	0,3
Ukupno	753	100,0

25.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)		
	Broj ispitanika	%
Bez odgovora	711	94,4
Dobija redovno	27	3,6
Dobija povremeno	13	1,7
Dobija jednokratno	2	0,3
Ukupno	753	100,0

Izvor: obrada podataka dobijenih na osnovu upitnika

Monetizacija međugeneracijske razmene

Kako bismo pristupili monetizaciji (novčanom vrednovanju) međugeneracijske razmene u Republici Srbiji, sagledaćemo odgovore na pitanja o procenjenom broju sati pomoći koju ispitanici dobijaju od članova porodice. Za pomoć u kućnim poslovima ispitanici (koji su se izjasnili da su dobijali pomoć) su u proseku dobijali 73 sata mesečno, za poslove oko kuće 52 sata, transport i kupovinu 23 sata, za ličnu pomoć 40 sati i za pomoć u brizi o deci 140 sati u proseku mesečno.

Tabela 5: Pomoć dobijena od porodice

	Broj ispitanika	Broj sati		
		Minimum	Maksimum	Prosek
28.1 Kućni poslovi	122	3	600	73,35
28.2 Poslovi oko kuće	90	2	360	52,49
28.3 Transport i kupovina	103	2	360	23,24
28.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	26	2	360	39,62
28.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	38	8	724	139,97

Izvor: obrada podataka dobijenih na osnovu upitnika

Ukoliko ove procenjene prosečne sate dobijene pomoći pomnožimo sa prosečnim mesečnim iznosima plata u odgovarajućim oblastima delatnosti po satu, dobićemo procenjeni mesečni iznos međugeneracijske razmene.

Tabela 6: Prosečna mesečna zarada za 2018. godinu u izabranim oblastima delatnosti, u dinarima

	neto	bruto
Ostale lične uslužne delatnosti	30.153	41.762
Obrazovanje	51.919	71.935
Usluge održavanja objekata i okoline	35.043	48.098
Zdravstvena i socijalna zaštita	49.214	68.133

Izvor: RZS

Ovako obračunata međugeneracijska razmena na mesečnom nivou (na poduzorku od 185 ljudi) iznosi 112.324 dinara. Na godišnjem nivou taj iznos je 1.347.886 dinara.

Tabela 7: Procenjena međugeneracijska razmena na mesečnom nivou

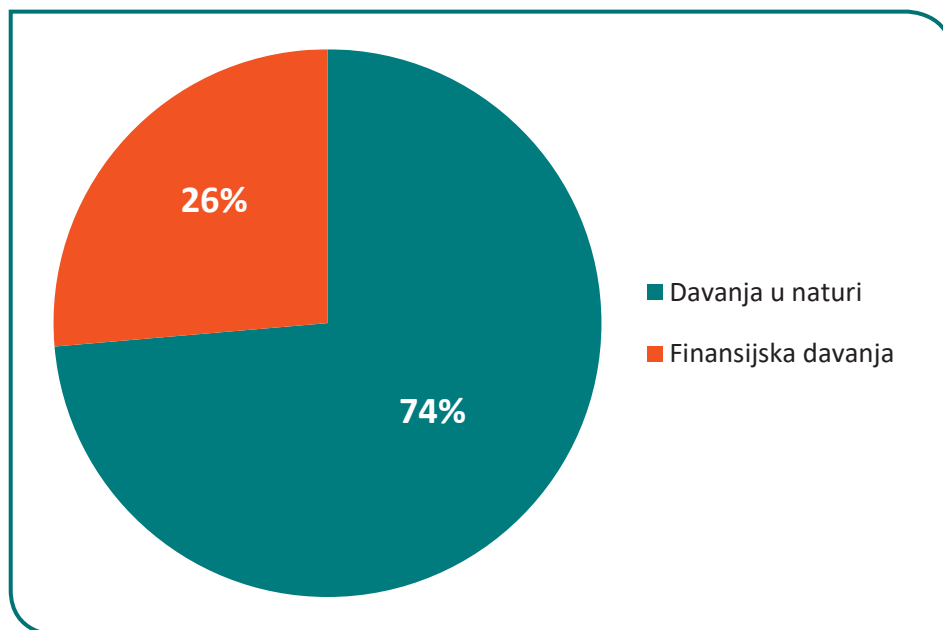
	broj sati	neto	bruto
28.1 Kućni poslovi	73	14.534,9	19.949,7
28.2 Poslovi oko kuće	52	10.353,6	14.210,8
28.3 Transport i kupovina	23	3.940,4	5.457,5
28.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	40	11.185,0	15.484,8
28.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	140	41.299,2	57.221,0
Ukupno	328	81.313,1	112.323,8

Izvor: kalkulacija za potrebe ovog istraživanja

Za monetizaciju međugeneracijskog davanja, veoma značajan reper predstavljaju i procene samih ispitanika u vezi sa finansijskom pomoći koju su primili, odnosno davali (bilo da je u pitanju jednokratna ili redovna). Tako je, na bazi odgovora iz upitnika, procenjen prosečan mesečni iznos primljene redovne pomoći 17.624 dinara, a prosečni iznos jednokratne pomoći primljene u poslednjih 12 meseci je 31.068 dinara. Sa druge strane, procenjeni iznos redovne pružene finansijske podrške iznosi 18.203 dinara, a jednokratne 21.573 dinara.

Ukoliko objedinimo finansijsku međugeneracijsku razmenu i onu u naturi (njen monetizovani oblik) dolazimo do zaključka da je ukupna međugeneracijska razmena (na korišćenom uzorku) procenjena na 1,8 miliona dinara. U ukupnom iznosu međugeneracijske razmene dominiraju davanja u naturi (procenjeno na 1.347.886 dinara) u odnosu na finansijska davanja (procenjeno na 482.565 dinara).

Grafikon 23. Procenjena međugeneracijska razmena

Izvor: kalkulacija za potrebe ovog istraživanja

Kako je ovo bilo prvo istraživanje koje se bavilo ovom temom u Srbiji, treba imati u vidu da je ono identifikovalo modalitete međugeneracijske razmene, njene najčešće forme i trendove i da njegovi rezultati predstavljaju polaznu osnovu za naredna istraživanja u ovoj oblasti koja će imati još širi uzorak i uzimati u obzir različite druge karakteristike tog uzorka. Na ovaj način biće moguće da se tačnije utvrdi obim i priroda međugeneracijske razmene na nivou čitave Republike Srbije. Ponovo treba istaći značaj međugeneracijske solidarnosti i razmene uzimajući u obzir demografsko starenje stanovništva, smanjenje broja potencijalnih pružalaca usluga dugotrajne nege i povećane potrebe za negom zbog produženja životnog veka i rizika od hroničnih nezaraznih bolesti koji raste sa godinama. Uz postojeće migratorne i demografske trendove, neformalne usluge nege će sve više dobijati na značaju, a kako su one u neraskidivoj vezi sa razmenom između generacija, unutar ali i izvan porodica, ova vrsta istraživanja je dragocena.

Zaključci

Međugeneracijska razmena u Srbiji je, na osnovu ovog istraživanja, obimna i intenzivna. Ona podrazumeva učešće svih generacija, uključujući najstariju, srednju i generaciju mladih, a ide u svim smerovima. U Srbiji se učešće u međugeneracijskoj razmeni dešava u svim fazama životnog ciklusa, a jedan nezanemarljiv broj – približno četvrtina ispitanog uzorka – ne bi mogao da obavlja svakodnevne aktivnosti da ne prima ovu vrstu pomoći i podrške, bilo od članova porodice koji stanuju u istom domaćinstvu, bilo od članova porodice koji žive odvojeno. Kako je najveći deo pomoći koji se prima onaj u vezi sa kućnim poslovima, a zatim pomoći oko transporta i nabavke, jasno je da neke od osnovnih aktivnosti povezanih sa nezavisnim životom u velikoj meri zavise od raspoloživosti ove vrste pomoći. Preračunavanjem vrednosti primljenih usluga u cene koje bi ove usluge imale na tržištu rada, može se zaključiti da se na mesečnom nivou, u proseku, primi vrednost usluga koja prevazilazi iznos minimalne penzije, dok je prosečan iznos jednokratne novčane pomoći u ovoj vrsti razmene čak dvostruko viši od minimalne penzije u Srbiji. Zaključuje se da je neophodno promovisanje međugeneracijske saradnje na svim nivoima kroz inkluzivne javne politike koje će omogućiti da sve generacije daju svoj doprinos porodici, zajednici i društvu.

Preporuke

- Uspostavljanje integrisanog i efikasnog sistema dugotrajne nege. U ovom trenutku su usluge i novčani transferi vezani za dugotrajnu negu fragmentirani između sistema zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, institucionalnih usluga i usluga u zajednici. Bilo bi neophodna njihova konsolidacija u jednu celinu. Jedan od preduslova da se to desi je obezbeđivanje odgovarajućeg modela finansiranja. Trenutno finansiranje je bazirano na tri odvojene linije: penzijsko-invalidskom osiguranju i budžetima za socijalnu zaštitu i zdravstvenu zaštitu;
- Promovisanje usluga u zajednici namenjenih deci i starijima i povećanje raznovrsnosti socijalnih usluga za starije i druge generacije. Ove usluge treba da budu šireg spektra i omoguće različite nivoe uključivanja starijih osoba i podrške, prema potrebama i preferencijama (npr. dnevni centri, klubovi, pomoć u kući u različitim oblicima). Ovo će podstaći aktivnije životne obrasce kod starijih ali i obezbediti da podrška starijima ne bude bazirana isključivo na porodičnoj podršci ili smeštanju u institucionalno okruženje, a sa druge strane će starijima omogućiti aktivnije učešće u pružanju podrške u skladu sa njihovim kapacitetima i interesovanjima, uključujući brigu o najmlađima;
- Prepoznavanje uloge organizacija civilnog društva u domenu pružanja usluga namenjenih deci i starijima čime se pomaže porodici, unapređuje međugeneracijska solidarnost u zajednici i poboljšava društvena kohezija;
- Inicirati formiranje lokalnih fondova za podršku projektima organizacija civilnog društva koje se bave pružanjem zaštite, podrške i pomoći porodicama u potrebi;
- Prepoznavanje i promovisanje volonterskog rada svih generacija kao značajnog faktora razvoja međugeneracijske solidarnosti i kohezivnog društva;
- Kako digitalna tehnologija donosi dramatične promene na tržište rada i predviđa se da mnogi poslovi koji će se raditi u narednim decenijama danas još ne postoje, potrebno je unaprediti sistem obrazovanja i poboljšati njegovu fleksibilnosti kako bi se omogućilo da mladi ljudi po završetku školovanja budu spremni za učešće na tržištu rada, da tokom karijere budu u stanju da prolaze kroz nove cikluse učenja, kao i da stariji kontinuirano usvajaju relevantna znanja i duže učestvuju na tržištu rada;
- Podrška celoživotnom učenju treba da uključuje i neformalno i formalno obrazovanje, uključujući inicijative kao što je Univerzitet za treće doba i mnoge oblike neformalnog obrazovanja koji donose važna znanja i veštine koje mogu biti relevantne na tržištu rada. Celoživotno učenje će starijim osobama omogućiti da savladaju digitalne platforme za komunikaciju kako bi ostale uključene u društvo i ostvarivale svoja prava u sistemima zdravstvene i socijalne zaštite i drugih oblasti. Ovo otvara velike mogućnosti za međugeneracijsku saradnju i solidarnost kroz neformalno obrazovanje.

vanje gde mlađi mogu biti pružaoci znanja i veština a stariji mogu imati mentorsku ulogu oslanjajući se na svoje znanje i iskustvo;

- Prepoznavanje uloge neformalnih negovatelja u sistemu dugotrajne nege za starije osobe kojima je podrška potrebna kao i mlađe osobe sa nekim oblikom invaliditeta. Na ovaj način bi sistem dugotrajne nege predviđao usluge neformalnim negovateljima, poput usluga obuke, predaha i psihosocijalne podrške. Obuka bi podrazumevala kontinuiranu podršku za brigu i negu o članovima porodice kojima je potrebna pomoć u obavljanju aktivnosti svakodnevnog života.
- Redovno prikupljanje podataka koji se odnose na neformalne pružaoce nege: vrsta usluga, vreme provedeno u pružanju nege i slično, a radi kreiranja efikasnijih javnih politika koje se odnose na usluge dugotrajne nege.
- Posebnu pažnju treba obratiti na mentalno zdravlje neformalnih negovatelja jer postoje rizici od sindroma sagorevanja negovatelja, poremećaja anksioznosti i depresivnih poremećaja što može dovesti do pogoršanih zdravstvenih ishoda za negovatelje ali i povećanih rizika od zlostavljanja starijih;
- U skladu sa direktivnom Evropske komisije vezanom za ostvarivanje ravnoteže između rada i privatnog života, potrebno je kroz nove javne politike obezbediti podršku, pogotovo srednjoj generaciji da postigne i održi ravnotežu između posla, brige o deci i nege starijim roditeljima. Ova podrška treba da prepozna vitalnu ulogu neformalnih negovatelja u porodicama, uštede koje se prave na nivou formalnih sistema nege na ime rada neformalnih negovatelja i drugih pozitivnih efekata koje njihov rad ima na zdravlje, mentalno zdravlje i socijalnu koheziju. Podrška bi podrazumevala fleksibilno radno vreme, rad od kuće, slobodne dane i druge modalitete koji bi obezbedili pravilan balans između uloga zaposlenog i neformalnog negovatelja;
- Kroz adekvatne javne politike, i unapređenje zakonodavstva koje se bavi zabranom diskriminacije treba omogućiti još bolju zaštitu neformalnih negovatelja od diskriminacije na poslu;
- Ulaganje u zdravstveno-preventivne programe tokom celog životnog ciklusa kako bi se smanjili rizici od invalidnosti u starijem životnom dobu povezani pre svega sa hroničnim nezaraznim bolestima;
- Promocija različitih oblika solidarnosti u zajednici (na primer grupe samopomoći za same neformalne negovatelje);
- Organizovanje medijskih kampanja radi promovisanja međugeneracijske solidarnosti i saradnje
- Posebnu pažnju treba obratiti na rizike od nasilja nad starijima, a pre svega finansijskog zlostavljanja i eksploatacije starijih.
- Uključivanje akademskog sektora i istraživača iz različitih oblasti kako bi se produbio korpus znanja i doseglo bolje razumevanje međugeneracijske solidarnosti na svim nivoima društva, a u različitim životnim oblastima.

Upitnik

Crveni krst Srbije

Projekat:

**MEĐUGENERACIJSKA RAZMENA
– ISTRAŽIVANJE OBIMA I SADRŽAJA
MEĐUGENERACIJSKE RAZMENE U REPUBLICI SRBIJI –**

Opština _____

Region:

1. Vojvodina
2. Beograd
3. Šumadija
4. Zapadna Srbija
5. Istočna Srbija
6. Južna Srbija

Vodič za anketare

Poštovani,

Ja sam (ime i prezime anketara) _____ i želela/o bih da danas razgovaramo o temama koje su značajne za bolje razumevanje obima i sadržaja međugeneracijske razmene u Republici Srbiji. **Vaše učešće u ovom istraživanju je potpuno dobrovoljno i anonimno.**

Istraživački projekat „Međugeneracijska razmena“ i preporuke za donosiocce odluka i kreatore javnih politika realizuje Crveni krst Srbije. **Glavni cilj istraživanja** je prikupljanje podataka o sadržaju i obimu razmene među generacijama u pogledu vremena, novca i imovine.

Svrha istraživanja je unapređenje međugeneracijske solidarnosti kroz preporuke za donosiocce odluka za bolje planiranje javnih politika, kako bi se izgradilo solidarno društvo za sve generacije.

Neka pitanja su lične prirode i odnose se na individualna iskustva, mišljenja i zapažanja, a Vaši odgovori će nam pomoći da bolje sagledamo međugeneracijske odnose u Srbiji. Na osnovu tih informacija planirano je kreiranje određenih preporuka za unapređenje međugeneracijske saradnje. Molimo Vas da iskreno odgovorite na pitanja.

Da li ste saglasni da učestvujete u istraživanju (Informisani pristanak)? : **DA NE**

Anketu popunjava anketar.

- Molimo Vas da zbog prirode pitanja intervju sprovedete **bez uticaja drugih osoba**.
- Ukoliko je starijem licu potrebna pomoć mlađih ukućana potrebno je da sugerišu odgovore ispitaniku.
- Pitanja je potrebno postaviti jasno i glasno, uzimajući u obzir da su ispitanici starije osobe koje mogu imati problema sa sluhom, vidom ili nerazumevanjem problematike o kojoj je reč.
- Prilikom ispitivanja važno je da pomognete ispitaniku da odgovori na pitanje, a da pri tom ne sugerirate, odnosno ne namećete svoj stav.
- Ovaj upitnik je anonimn i individualan i popunjava ga anketar na osnovu odgovora anketiranog lica.

I Opšta pitanja

1. **Pol:** (Napomena: pitanje o polu nije potrebno da postavljate već sami popunjavate)
 1. Ženski
 2. Muški
2. **Koliko imate godina?:** _____
3. **Koji je najviši nivo obrazovanja koje ste stekli?**
 1. Osnovna škola ili niže od toga
 2. Srednja škola
 3. Više/visoko obrazovanje
4. **Koji je Vaš trenutni bračni status:**
 1. U braku
 2. U vanbračnoj zajednici (zajedničko življenje)
 3. Udovica/udovac
 4. Razvedeni ili razdvojeni
 5. Nikada niste bili u braku
5. **Kakav je Vaš trenutni radni (dominantni) status? Da li ste ...?**
 1. Zaposleni
 2. U penziji
 3. Domaćica, bez drugog zaposlenja
 4. Student
 5. Nezaposleni
 6. Drugo
6. **Vaše glavno zanimanje u radno-aktivnom periodu je:**
 1. Poljoprivrednik
 2. Radnik
 3. Službenik
 4. Stručnjak/rukovodilac
 5. Privatnik
 6. Domaćica
 7. Student
 8. Ostalo _____
7. **Da li imate redovna novčana primanja i po kom osnovu?** *(Napomena: pročitati sve ponuđeno i zaokružiti sve što ispitanik potvrdi, moguće je više odgovora)*
 1. Bez ličnih prihoda
 2. Poljoprivredni penzioner
 3. Starosni penzioner
 4. Invalidski penzioner
 5. Porodični penzioner
 6. Plata i druge zarade od rada
 7. Naknada za nezaposlene
 8. Socijalna pomoć
 9. Redovna novčana primanja od zakupa
 10. Nešto drugo (šta) _____

8. **Da li imate obradivo zemljište? Kolika je ukupna površina zemljišnog poseda Vašeg domaćinstva?**
 1. Nema zemljišni posed
 2. Ukupna površina poseda (u hektarima) _____

II Porodica i domaćinstvo

9. Da li imate dece?:

1. NE, nemam dece
>>pređite na pitanje 14.
2. DA, imam dece
2.1 koliko _____

10. Gde žive Vaša deca?

1. Svi su u mom domaćinstvu
>>pređite na pitanje 14.
2. Neki su sa mnom a neki u svom domaćinstvu
3. Sva deca žive van mog domaćinstva

11. Ako deca žive van domaćinstva, da li neko od dece živi i u mestu vašeg prebivališta?

1. Da
2. Ne

12. Ako Vaša deca ne žive u mestu vašeg prebivališta, gde žive?

1. Svi su u zemlji
2. U zemlji i inostranstvu
3. Svi su u inostranstvu

13. Ako ima dece koja žive u Srbiji, kolika je udaljenost do najbližeg deteta?

1. do 30 minuta
2. od 30 do 60 minuta
3. od 60 do 120 minuta
4. 120 minuta i više

14. Da li su Vam roditelji još uvek živi?

1. Da, samo majka
2. Da, samo otac
3. Da, i otac i majka
4. Nema žive roditelje

15. Da li živite sami ili u zajednici ?

Ukoliko živite u zajednici, koliko članova ima Vaše domaćinstvo?

1. Živim sam/sama (ako zaokružite 1. onda pređite na pitanje 19.)
2. Živim u zajednici koja ima, zajedno slanomno ukupno _____ članova

16. Ko živi sa Vama? (Obeležite sve odgovore koji odgovaraju za Vaše ukućane, što znači da je moguće imati više odgovora)

1. Bračni drug/partner
2. Roditelji (majka i/ili otac)
3. Baba i/ili deda
4. Deca
5. Unuci
6. Tazbina
(svekar/svekrva, tast/tašta)
7. Brat ili sestra
8. Drugi rođaci
9. Druge osobe koje nisu rođaci

17. Da li u Vašem domaćinstvu ima osoba mlađih od 14 godina?

1. Da
2. Ne

18. Da li u Vašem domaćinstvu ima osoba starijih od 65 godina?

1. Da
2. Ne

III Zdravlje i pokretljivost

19. Kako Vas služi zdravlje?

1. Veoma dobro
2. Dobro
3. Osrednje (ni dobro ni loše)
4. Loše
5. Veoma loše
6. Ne zna, neodlučan

20. Da li ste u toku ove godine (poslednjih 12 meseci) bili bolesni? Ako jeste koliko vremena ste proveli u postelji?

1. Nisam bio bolestan
2. Bio sam bolestan, ali nisam ležao
3. Manje od 7 dana
4. Više od 7, a manje od 30 dana
5. Više od mesec dana

21. Da li Vas neka bolest muči duže vreme? Da li imate neku hroničnu bolest ili neki ozbiljniji zdravstveni problem?

1. DA
2. NE >>pređite na pitanje 24.

22. Da li Vam to/ta oboljenja smeta u obavljanju svakodnevnih aktivnosti?

1. Da
2. Ne

23. Kako bi ste ocenili svoju pokretljivost?

1. Potpuno sam pokretan – krećem se bez poteškoća po kući i van nje
2. Krećem se sa teškoćama i provodim veći deo vremena u kući
3. Ne krećem se, moram da budem u postelji ili kolicima

IV Primanje i davanje pomoći u svakodnevnim aktivnostima

24. Neki ljudi su u situaciji da im je potrebna pomoć za neke aktivnosti u svakodnevnom životu (kućni poslovi, poslovi oko kuće i u vrtu, za prevoz i kupovinu, za pomoć i negu starijih i osoba sa invaliditetom, za čuvanje dece i sl.) . Da li je DOBIJATE ako Vam je potrebna?	DA	Ne, iako mi je potrebna	Nije mi potrebna
24.1 Kućni poslovi	1	2	3
24.2 Poslovi oko kuće	1	2	3
24.3 Transport i kupovina	1	2	3
24.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	1	2	3
24.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	1	2	3

AKO ne dobija pomoć, preći na pitanje 34.

25. Ako dobijate, koliko često dobijate?	Dobija redovno	Dobija povremeno	Dobija jednokratno
25.1 Kućni poslovi	1	2	3
25.2 Poslovi oko kuće	1	2	3
25.3 Transport i kupovina	1	2	3
25.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	1	2	3
25.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	1	2	3

26. Ako dobijate pomoć, od koga je to:	Porodica	Servis/agencija (gerontodomaćica, kućna nega, održavanje stana....)	Neko drugi
26.1 Kućni poslovi	1	2	3
26.2 Poslovi oko kuće	1	2	3
26.3 Transport i kupovina	1	2	3
26.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	1	2	3
26.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	1	2	3

27. Ako dobijate pomoć od porodice – familije, od koga je to:	Član domaćinstva	Neko iz uže porodice koji ne živi u domaćinstvu (deca & roditelji)	Rođaci
27.1 Kućni poslovi	1	2	3
27.2 Poslovi oko kuće	1	2	3
27.3 Transport i kupovina	1	2	3
27.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	1	2	3
27.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	1	2	3

28. Ako možete da procenite, recite nam koliko sati mesečno u proseku dobijate pomoć?	Broj sati
28.1 Kućni poslovi	
28.2 Poslovi oko kuće	
28.3 Transport i kupovina	
28.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	
28.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	

29. Ako dobijate pomoć/usluge servisa od koga je to:	Javni/ državni servis	Volonterski servis	Privatni/ komercijalni	Ne zna
29.1 Kućni poslovi	1	2	3	4
29.2 Poslovi oko kuće	1	2	3	4
29.3 Transport i kupovina	1	2	3	4
29.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	1	2	3	4
29.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	1	2	3	4

30. Ako možete da procenite, recite nam koliko je to u proseku sati mesečno usluga za:	Javni/ državni servis (broj sati)	Volonterski servis (broj sati)	Privatni/ komercijalni (broj sati)	Ne zna (broj sati)
30.1 Kućni poslovi				
30.2 Poslovi oko kuće				
30.3 Transport i kupovina				
30.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja				
30.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)				

31. Ako koristite pomoć/usluge nekog drugog, ko je to:	Prijatelji	Susedi	Volonteri	Plaćam za usluge
31.1 Kućni poslovi	1	2	3	4
31.2 Poslovi oko kuće	1	2	3	4
31.3 Transport i kupovina	1	2	3	4
31.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja	1	2	3	4
31.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)	1	2	3	4

32. Ako možete da procenite, recite nam koliko je to u proseku sati mesečno usluga za:	Prijatelji (broj sati)	Susedi (broj sati)	Volonteri (broj sati)	Plaćam privatno (broj sati)
32.1 Kućni poslovi				
32.2 Poslovi oko kuće				
32.3 Transport i kupovina				
32.4 Lična/direktna pomoć: nega, pomoć oko kupanja ili oblačenja				
32.5 Pomoć u brizi za decu (čuvanje dece)				

V Finansijska pomoć i pokloni

33. Neki ljudi su u situaciji da primaju pomoć ili poklone. Da li ste Vi PRIMALI finansijsku pomoć ili poklon u proteklih 12 meseci? (od članova domaćinstva, nekog iz uže porodice, suseda, prijatelja, rođaka...)	DA	NE
33.1 Redovna finansijska pomoć u gotovini („dodatak“ za troškove života)	1	2
33.2 Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja	1	2
33.3 Džeparac	1	2
33.4 Plaćanje časova vožnje	1	2
33.5 Finansijska pomoć za školovanje	1	2
33.6 Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari	1	2
33.7 Rođenje dece (npr. kolica, odeća itd.)	1	2
33.8 Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.)	1	2
33.9 Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike	1	2
33.10 Pozajmice	1	2
33.11 Isplata/preuzimanje duga	1	2
33.12 Za kupovinu automobila	1	2
33.13 Kupovina/održavanje nekretnina	1	2
33.14 Pokretanje/vođenje posla	1	2
33.15 Drugi poklon	1	2

Ako su odgovori u pitanju broj 33 NEGATIVNI, preći na pitanje broj 38.

34. Koliko često ste PRIMALI finansijsku pomoć ili poklone u poslednjih 12 meseci?	Redovno	Povremeno	Jednokratno
34.1 Redovna finansijska pomoć u gotovini („dodatak“ za troškove života)	1	2	3
34.2 Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja	1	2	3
34.3 Džeparac	1	2	3
34.4 Plaćanje časova vožnje	1	2	3
34.5 Finansijska pomoć za školovanje	1	2	3
34.6 Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari	1	2	3
34.7 Rođenje dece (npr. kolica, odeća itd.)	1	2	3
34.8 Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.)	1	2	3
34.9 Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike	1	2	3
34.10 Pozajmice	1	2	3
34.11 Isplata/preuzimanje duga	1	2	3
34.12 Za kupovinu automobila	1	2	3
34.13 Kupovina/održavanje nekretnina	1	2	3
34.14 Pokretanje/vođenje posla	1	2	3
34.15 Drugi poklon	1	2	3

35. Ako primате redovnu finansijsku pomoć (podršku) koliki je prosečni mesečni iznos _____ RSD

36. Ako ste primali povremene/jednokratne troškove/poklone koliki je bio najveći iznos _____ RSD

37. Od KOGA ste PRIMALI finansijsku pomoć ili poklone u proteklih 12 meseci?	Član doma-ćinstva	Neko iz uže po-rodice	Susedi/ prijatelji	Rođaci	Neko drugi
37.1 Redovna finansijska pomoć u gotovini („dodatak“ za troškove života)	1	2	3	4	5
37.2 Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja	1	2	3	4	5
37.3 Džeparac	1	2	3	4	5
37.4 Plaćanje časova vožnje	1	2	3	4	5
37.5 Finansijska pomoć za školovanje	1	2	3	4	5
37.6 Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari	1	2	3	4	5
37.7 Rođenje dece (npr. kolica, odeća itd.)	1	2	3	4	5
37.8 Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.)	1	2	3	4	5
37.9 Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike	1	2	3	4	5
37.10 Pozajmice	1	2	3	4	5
37.11 Isplata/preuzimanje duga	1	2	3	4	5
37.12 Za kupovinu automobila	1	2	3	4	5
37.13 Kupovina/održavanje nekretnina	1	2	3	4	5
37.14 Pokretanje/vođenje posla	1	2	3	4	5
37.15 Drugi poklon	1	2	3	4	5

38. Neki ljudi su u situaciji da pružaju pomoć ili poklone. Da li ste Vi nekom DAVALI finansijsku pomoć ili poklone u proteklih 12 meseci?	DA	NE
38.1 Redovna finansijska pomoć u gotovini („dodatak“ za troškove života)	1	2
38.2 Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja	1	2
38.3 Džeparac	1	2
38.4 Plaćanje časova vožnje	1	2
38.5 Finansijska pomoć za školovanje	1	2
38.6 Plaćanje za odmor, hobi ili druge slične stvari	1	2
38.7 Rođenje dece (npr. kolica, odeća itd.)	1	2
38.8 Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.)	1	2
38.9 Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike	1	2
38.10 Pozajmice	1	2
38.11 Isplata/preuzimanje duga	1	2
38.12 Za kupovinu automobila	1	2
38.13 Kupovina/održavanje nekretnina	1	2
38.14 Pokretanje/vođenje posla	1	2
38.15 Drugi poklon	1	2

Ako su svi odgovori u pitanju broj 38 NEGATIVNI, preći na pitanje broj 43.

39. Neki ljudi su u situaciji da pružaju pomoć ili poklone. Koliko često ste bili u prilici da DAJETE finansijsku pomoć ili poklone u poslednjih 12 meseci?	Redovno	Povremeno	Jednokratno
39.1 Redovna finansijska pomoć u gotovini („dodatak“ za troškove života)	1	2	3
39.2 Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja	1	2	3
39.3 Džeparac	1	2	3
39.4 Plaćanje časova vožnje	1	2	3
39.5 Finansijska pomoć za školovanje	1	2	3
39.6 Plaćanje za odmor ili druge neescencijalne stvari	1	2	3
39.7 Rođenje dece (npr. kolica, odeća itd.)	1	2	3
39.8 Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.)	1	2	3
39.9 Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike	1	2	3
39.10 Pozajmice	1	2	3
39.11 Isplata/preuzimanje duga	1	2	3
39.12 Za kupovinu automobila	1	2	3
39.13 Kupovina/održavanje nekretnina	1	2	3
39.14 Pokretanje/vođenje posla	1	2	3
39.15 Drugi poklon	1	2	3

40. Ako dajete redovnu finansijsku pomoć (podršku) koliko je prosečni mesečni iznos _____ RSD

41. Ako ste imali povremene/jednokratne troškove ili DAVALI poklone koliki je bio najveći iznos _____ RSD

42. KOME ste DAVALI finansijsku pomoć ili poklone u proteklih 12 meseci?	Član domaćinstva	Neko iz uže porodice	Susedi/prijatelji	Rođaci	Neko drugi
42.1 Redovna finansijska pomoć u gotovini („dodatak“ za troškove života)	1	2	3	4	5
42.2 Finansijska pomoć za lekove i troškove lečenja	1	2	3	4	5
42.3 Džeparac	1	2	3	4	5
42.4 Plaćanje časova vožnje	1	2	3	4	5
42.5 Finansijska pomoć za školovanje	1	2	3	4	5
42.6 Plaćanje za odmor ili druge neescencijalne stvari	1	2	3	4	5
42.7 Rođenje dece (npr. kolica, odeća itd.)	1	2	3	4	5
42.8 Dodatak (pomoć) za troškove usluga (smeštaj u dom, vrtić, internat i sl.)	1	2	3	4	5
42.9 Pokloni (plaćanje) za venčanje ili druge društvene prilike	1	2	3	4	5
42.10 Pozajmice	1	2	3	4	5
42.11 Isplata/preuzimanje duga	1	2	3	4	5
42.12 Za kupovinu automobila	1	2	3	4	5
42.13 Kupovina/održavanje nekretnina	1	2	3	4	5
42.14 Pokretanje/vođenje posla	1	2	3	4	5
42.15 Drugi poklon	1	2	3	4	5

VI EMOCIONALNA PODRŠKA

AKO ISPITANIK NEMA DECU i / ili RODITELJE pređite na pitanje broj 46.

43. Koliko ste se puta u poslednjih 12 meseci Vi imali lični kontakt:	Svakodnevno	Više puta nedeljno	Jednom nedeljno	Nekoliko puta mesečno	Nekoliko puta godišnje	Ređe od toga
43.1 Sa decom	1	2	3	4	5	6
43.2 Sa roditeljima	1	2	3	4	5	6

44. Uzimajući sve u obzir, koliko se osećate bliskim:	Uopšte nismo bliski	Donekle smo bliski	Veoma smo bliski	Izuzetno smo bliski
44.1 Sa decom	1	2	3	4
44.2 Sa roditeljima	1	2	3	4

45. Posmatrajući u celini, koliko se dobro slažete?	Nimalo se ne slažemo	Donekle se slažemo	Dosta se dobro slažemo	Izuzetno se dobro slažemo
45.1 Sa decom	1	2	3	4
45.2 Sa roditeljima	1	2	3	4

